

הרב מנחם מענדל גאלדשטיין

קרית יואל, מאנרא יצ"ו

עושה שלום במרומו

הרבי ר' יהונתן והיעב"ץ זכר צדיקים לברכה - עבדו רבנן שלמא

מבוא

לשון המורגל ומשתמש בספרים על מחלוקת ומריבות בין תלמידי חכמים וצדיקים שנעשו אויבים זה לזה בחייהם, ואחרי פטירתם בעלמא דקשוט בוודאי עשו שלום ביניהם, על פי מאמרם ז"ל (נדה לז). במעשה דרב שילא ורב אסי, שאחרי פטירתם (שנפטרו כל אחד בסיבת רעהו) חזו דפרחא אסא מהאי פוריא להאי פוריא, אמרי שמע מינה עבדו רבנן פיוסא, וכמדת תלמידי חכמים המרבים שלום בעולם בחייהם כל שכן לחיי העולם הבא. ומצינו בספרים לאין ספור על מחלוקת ודברי ריבות שעבדו בין גדולי הדור שאמרו גדולי ומאורי הדור הבאים אחריהם שבוודאי כבר עבדו רבנן שלמא.

מחלוקת הידוע בין הריעב"ץ ובין הר"י אייבשיץ זכר צדיקים לברכה שנהיה בעקבות חשד שבתאית שטפלו מתנגדי הרבי ר' יונתן עליו, הסעירה את העולם כולו אלה מימינים לצדו של הרבי ר' יונתן ואלה עמדו עם הריעב"ץ במחלוקתו, אך כשוך חמת המחלוקת ושתייהם הלכו למנוחות לחיי העולם הבא, נאמר עליהם על ידי הצדיקים הבאים אחריהם מה שאמרו רז"ל על רב שילא ורב אסי, שמע מינה עבדו רבנן שלמא, וכמו אצל רב שילא ורב אסי שעל ידי דחזו דפרחא אסא מהאי פוריא להאי פוריא" כך מצינו כמה רמזים - שהראו הצדיקים - שאחרי פטירתם של הריעב"ץ והר"י אייבשיץ עשו שלום ביניהם.

בזה נביא כמה דוגמאות וסיפורים הבאים בספרים על אודות השלום שעשו הצדיקים ביניהם בעלמא דקשוט, וכן נעתיק כמה מעשיות המספרים על "ההשתדלות של המספרים" לעשות שלום וללמדנו לקח טוב ותוכחת מוסר מהריב הנורא ההוא, אך לא עלתה בידי המספרים כוונתם הטובה, כי דבריהם וסיפוריהם לא עמדו בכור הבמהן ולא יצאו בשלום תחת שבט הביקורת כאשר יראה הקורא במאמרינו בעזה"י.

את והב בסופה

בספר מקור חיים (בילגורייא תרע"ב) אות תפ"א - תפ"ב הביא בזה"ל: כתב ש"ב הרה"ג מהר"א אטינגא נ"י מדוקלא, שמעתי מפי הה"צ ר' שלום האלברשטאם אבד"ק

א. ועי' מהרש"א בח"א שם שכתב שלא נעשה כאן נס רק מקרה בעלמא, וראו בזה רמז מן השמים שעשו שלום ביניהם, וז"ל שם, ויש לפרש שכך ראו בחוש שקרה כי הזהדס שרצו להניח על מטתו של זה קרה שנתנו למטה השני, ובזה ראו שעשו שלום ביניהם, שאם לא כן שעשו שלום לא קרה דבר זה שההדס שרצו להניח על מטתו [של] זה בא על מטתו של שני, ראו רמז מן השמים שעשו שלום.

סטרדאפקיב ששמע מפי אביו הק' משינאווי, כי סיבת המחלוקת שנתהווה אז בין הגאונים הר' יעקב עמדן ופני יהושע, עם הר"ר יהונתן ז"ל, ווייל דיא תורה האט דאמאלס געקלינגען, הג"מ יהונתן הרביץ תורה בעיר מיץ והגאון פני יהושע הרביץ תורה לעדרים בעיר פפד"מ, והעמידו תלמידים לאלפים ולרבבות והי' קרוב הדבר לקרב קץ הגאולה כידוע דרשת הז"ל (פסיקתא דר"כ ו' ג') על הפסוק (יהושע ה, י) גם כי יתנו בגוים (דרך), בזכות התורה יגאלו ישראל, וירע הדבר בעיני הס"ם ויצר לו מאד ועשה קטיגוריא בין הת"ח וצדיקי הדור וריחק את המקורבים בזרוע, ובעוה"ר הצליח מעשה שטן, ה' ירחם.

עוד שמעתי מפי הרה"צ הנ"ל, כי הגאון יעב"ץ זצ"ל קודם פטירתו במרס צאת נפשו הטחורה, אמר ברוך הבא אבא, ברוך הבא רבי יונתן, וכד נח נפשיה הלכו אנשי הח"ק על הביה"ק לחפש בעבורו מקום קבר, ומצאו איזה מקום פנוי בשורות הרבנים רחוק קברים אחדים מקבר איש אלקים ר"ר יונתן וחששו לקוברו שם יען שהיו שונאים זה לזה בחייהם, והיה אז באלטונא רבינו הנודע ביהודה ז"ל. שבא לרגל איזה ענין ושאלו אותו

ב. ונפלא הדבר בראותינו מדתו הגדולה של בעל נודע ביהודה במדת השלום של ת"ח, כמאמר ז"ל תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, כי הנודע ביהודה זצ"ל שהיה הריעב"ץ בעל דבביה מאז כתב הנודע ביהודה אגרתו המפורסם בלוחות עדות (אשר אך אפס קצהו נדפס שם, כמו שכתב הרבי ר' יונתן שם בהקדמתו לאגרת הנודע ביהודה, ומעולם לא נדפס כולו, ויש באגרתו המקורית דברים נפלאים בשבח היעב"ץ. ופלא שהנודע ביהודה אף הביא פעם את דברי הריעב"ץ, והוא על דבר הוכחתו את הרמ"ד אודות הפולמוס הידוע בדבר הלנת מתים, עי' קובץ כרם שלמה קו' קצא), והריעב"ץ כתב והדפיס נגדו בספריו וביחוד בקונטרס פתח עינים. גם עם הר"ר יונתן גבה טורא בינייהו, כאשר כתב הנודע ביהודה עצמו בהספרו הנפלא עליו, "ידעתי כי בלב האנשים עלי, חושבים ח"ו אין אני מתאונן על גברא רבה בתורה הזה, מחמת שנאה שהיה בינינו בחיים וכו' יעו"ש, וכאן עשה הוא ז"ל שלום ביניהם (וראה עוד על אגדות שונות בעמדתו של הנודע ביהודה, במאמרו של רש"י ליימאן שליט"א When a Rabbi is Accused of Heresy).

ומענין לענין נעתיק כאן מה שכתב הגאון החסיד רבי צבי יחזקאל מיכלסון זצ"ל בספרו בית צדיק הנספח לספר צבי לצדיק ז"ל, כתב אלי יד"ג ש"ב הגאבד"ק סעראצק מ' יוסף לעווינשטיין שי', בעת שנתקבל אא"ז ר' יצחק הלוי להאמבורג, בא לכבודו גם זקני הגאון מה"ר צבי אבד"ק ברלין כי היה מחותנו של אחיו הג"מ שאול אבד"ק אמשטרדם, ושניהם נכדי הר"ר העשיל, וגם בא עם אא"ז הר"ר הלוי הנ"ל בנו הג"מ אלעזר אבד"ק זלאזיץ חתן הג"מ שאול מאמשטרדם, וחתנו הג"מ יעקבא לנדא מבראד בהגאון בעל נודע ביהודה, ובאו על שבת קודש לבית הגאון מורנו יעב"ץ ז"ל באלטונא, והוא לא הוי ניהא לי' בזה שנתקבל אא"ז לרב עיין במגילת ספר וא"ה: לא דק פורתא, כי שם כתוב שהג' קהילות רצו להושיב את הריעב"ץ על כסא הרבנות דשם ושונאיו הפירו את עצתם, ולא עלתה הדבר ביד הג"ק לקבלו לרב, אך בנוגע לקבלת ר' יצחק'ל האמבורגער, אדרבה בעצת והסכמת היעב"ץ נתמנה רבי יצחק לרבנות אה"ו, וז"ל במגילת ספר, "בשבט שנת תקכ"ה לפרט, התועדו שלש הקהילות על אודות מינוי רב חדש והיו רבים חפצים להשיבני לנחלת אבותי וכשעמדו למנין, לעשות רשימה מהראויים לאיצטלא זו נעשית מריבה ביניהם על אודותי וכמעט היה הרוב על צידי, וכך היה בודאי, אם היו עושים דבר זה בגלוי לא היה אדם אחר עולה, להתמנות רב בג' קהילות בפעם הזאת, אכן [וכו'] ואע"פ שהיה נדמה לכל שהרוב היה לצידי, אכן מה' היתה שקצתם בקשו לעמוד על דעתי להיכן נוטה ועל כן הוצרכתי לתת דעתי והסכמתי להרב מבראד מכמה טעמים עד שעלתה בידינו ונבחר זה האיש לרב בג' קהילות על ידי בס"ד". וכן כתב היעב"ץ בספרו התאבקות דף קלג: "ועל פי נתקבל לרב אב"ד פה",

על זה והשיב להם מרחזינן שבא הר"ר יהונתן אליו קודם פטירתו שמע מיניה עבד רבנן שלמא בהדייהו והתיר לקוברו שם וכן עשו הח"ק.¹

וכן כתב ב'אוה למושב' עמוד 53 (שאינו חשוד באהדה יתירה לריעב"ץ כנודע), רק אחר כך גבה טורי בינייהו, ואכמ"ל. ושאל את ר' יעקבא אם חותנו יכול ללמוד גפ"ת, השיבו, העולם אומרים שיכול, והשיבו הגאון יעב"ץ, מהעולם ראייה, הרי הם אומרים גם על אביך שיכול, והיה לו חולשת דעת, ולמחרתו הלך זקני הג"מ הרצ"ה מברלין הנ"ל עם האורחים ופגע בהם עכו"ם ושאל היכן מצויים לקנות קדירות, והראהו הגאון מהרצ"ה לבית הגאון יעב"ץ, ויהי כבואו ושאלו, תמה היעב"ץ על זה, והבין כי בן אחותו הגאון מהרצ"ה שלחו הנה, ושאלו מה זאת השחוק, השיבו, דודי עוסק בנשאו ונתנו עם כדים (קרוג בלשון אשכנז, הוא מחלוקת) ראוי להיות לו גם קדירות למכור, ועל ידי בדיחותא זו הביאו לדברים ולשלום.

ג. הסיפור הנ"ל ששמעו הר"א איטינגא מפי הגה"ק רא"ש מסטראפקיב זצ"ל סופר בכמה נוסחאות ושינויים (יעוין ביד אפרים על צוואת רבי יהודה החסיד, ובתו"ד כ' "ועין שאמר בשם התואר ר' יונתן" ע"כ שפטו מזה שעשו שלום ביניהם וע"כ קברו זה אצל זה. ובשארית ציון ערך קצור תקפו כהן, וכך הורק הסיפור הלז מכלי אל כלי עד שנשתנה טעמו ומראיתו). ואלמלא שמעו ר' אברהם איטינגא (הנודע בספריו ובסיפוריו הרבים, והיה ה"מרבה לספר" בדורו) מפי הרה"ק מסטראפקיב בעצמו, לא יצאנו מכלל הרהור עליו, ראשית באמת לא נקברו ר"ר יונתן והריעב"ץ זה אצל זה כנזכר בהסיפור, ואכן יש כחמשה מצבות ביניהם, ובצוואת ר"י חסיד כתוב אין לקבור מתים שהיו שונאים בחייהם "זה אצל זה", ואם כן מה השאלה בזה.

גם לא מצאנו שהיה הנודע ביהודה נמצא באלטונא בעת פטירת הריעב"ץ ולא הזכירוהו כותבי זכרונות, ואם כי לא שמענו אינו ראייה, אמנם בעת ההוא היה הנודע ביהודה טרוד מאד בהדפסת ספרו נודע ביהודה מהדורא קמא, כי בשלהי אדר שנת תקל"ו היתה התחלת הדפסתו בכתוב בשער הספר, וגודל טרדתו בהדפסתו, יעוין תשובתו ביורה דעה מהדו"ק סימן ל"ד "ואימא ליה איזי שכעת טרידנא טובא הגם שתמיד טרידנא כידוע לכבודו הרמה טרדת הישיבה וטרדה דמתא וטרדת החג, אבל כעת נוסף על זה כי כבר החילתי להעלות על מזבח הדפוס חבורי אשר קראתיו נודע ביהודה ועלי היה כולנה להשגיח על כל מעשה הדפוס שיקבענו כיון בלי שגיאה ואין לי שום פנאי כלל". וכן כתב לר' יעקל אב"ד מדינת עלזאס, אבן העזר מהדו"ת סימן יב [מיום ב כסלו תקל"ז], בכתוב בספרו של הרב הנ"ל שו"ת אמת ליעקב סי' ל"ב (שנדפס מכת"י בשנת תשס"ו ע"י מכון בית אהרן וישראל), "והנה באמת קאמינא שהטרדות אשר עלי רבו מכל צד וכו', וגם טרדות הדפוס שאני עוסק כעת בהדפוס חיבורי אשר שמו נודע ביהודה, וצריך אני להשגיח על כל דף ודף שלא יפול בו שגיאה, וטרדות הקהלה, ויאמין שלא היה לי פנאי לעיין בדבריו, אך עתה בלילה" וכו'. ובירה דעה מהדו"ק סי' צ', מיום כ"ב סיון שנת תקל"ז, כתב "הנה כבר נשלם בדפוס חלק א"ח מחיבורי נודע ביהודה", ושאר חלקי נודע ביהודה מהדו"ק נמשכה הדפסתם עד ערב ראש חודש שבט תקל"ז, כמו שכתב בנו רבי שמואל באהבת ציון דרוש תשיעי "וכבר הרעיש על זה אאמ"ו הגאון זצ"ל על זה במוסר השכל בערב ר"ח שבט תקל"ז לפ"ק, אשר אז השלים ספרו נודע ביהודה קמא", נמצא שמן שלהי אדר עד לערך חצי סיון נשלם חלק או"ח, שהוא החלק הקטן משאר חלקי הנודע ביהודה (ומאז עד ערב ר"ח שבט תקל"ז נשלם שאר חלקי שו"ת נודע ביהודה מהדורא קמא), אך אם ננכה ימי החג (וטרדת החג כנזכר לעיל), וגם נסיעתו וחזרתו בדרך הארוכה מן פראג לאלטונא ושהותו שם, עבודת הגהת הדפוס מתי נעשה? אך כאמור עדותו של הר"א איטינגא ששמעו מהרה"ק מסטראפקיב מכרעת, שבעת ההוא אף הספיק הנודע ביהודה לעשות באלטונא וכו"ל.

סימנא טבא מהנה"ק רבי שמעלקא מסעליש זצ"ל

אתה הגה"ק מסעליש אם כי לא נודע לו (מהסיפור הנ"ל) כי הני צדיקים כבר עשו שלום במרומים, ראה סיבה במקרה טבעי לשאול בשלומם ולעבוד פיוסא ביניהם בסימנא טבא.

ובך כתוב בספר צרור החיים החדש (עמוד נט אות רט), פעם בא [הגה"ק רבי שמעלקא מסעליש זצ"ל] מבית המדרש לביתו אחר תפילת שחרית ומצא על שולחנו הסידור של ר' יעקב עמדין ז"ל, והיה מונח על ספר כרתי ופלת, שחק ואמר נראה נא אם עשו שלום בעולם העליון, ופתח הסידור ועלה לו הפסוק 'היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה', ואמר בוודאי עשו שלום בעולם העליון.

גילוי מן השמים למרן החתם סופר זצ"ל

אל רבינו החתם סופר זצ"ל נודע גדולתו של הרבי ר' יונתן ע"י החזרתו את בנו לתשובה שלימה בבואו לכך מעולם העליון, ובא לו גילוי מפורש מן השמים שהרבי ר' יונתן והריעב"ץ עשו שלום ביניהם בנבחי מרומים.

וז"ל שו"ת מהנה חיים או"ח ח"ג סי' טז, בדברו אודות המנהג - בעליה לקריאת התוכחה - שנהגו במדינה עליונה [אויבער-לאנד], שהחזן קורא "יעמוד מי שירצה לעלות" ואיזה איש עני אורח הבא לעלות בעליית התוכחה מקבל מן הגבאי - צדקה שכר על עלייתו לפרשת התוכחה, וכי ראה מנהג זה גם אצל מורו החתם סופר זצ"ל, וכתב שם וז"ל, ואנב גררא אזכיר דכירנא כאשר עבר בפ"ב הגאון ר' חיים דייטשמן ז"ל והיה אצל אדמו"ר בעל חתם סופר ז"ל ובא אדמו"ר ז"ל גם אליו במלון אשר עיכב שם, וסיפר הגאון ר' חיים ז"ל לאדמו"ר ז"ל שהבארן אייבישיטץ [בנו של הר"ר יונתן] אשר נעשה בעל תשובה גמור עשה כזאת, שהאורה לא בא בבהכ"נ "למי שירצה" והי' הס"ת מונח על הבימה ולא חפץ אחד מאנשי בהכ"נ לעלות, רק הבארן הנ"ל עלה ואמר בקול רם חמאתי כי הנחתי הס"ת מונח כי למי ראוי שיקרא לפניו התוכחה אם לא לפני שחמאתי הרבה נגד ה', ובירך בקול גדול על הס"ת. והתפלא אדמו"ר ז"ל על כמה סיפורים אשר סיפר מבעל תשובה הנ"ל אשר היה זרע קודש מחצבתו כנודע, וזכות אבותיו המסייעים אותו לשוב לד' בכל לבבו.

ובדרך הנשר בהערות מראה כהן אות קעד הביא מה שסיפר עוד ר' חיים הנ"ל להחתם סופר זצ"ל, וז"ל, ומפי הגאון אב"ד ביסטריצא הי"ו שמעתי, כי היודעים ובקאים בספרי החתם סופר רואים בהביאו את הפני יהושע שהי' כאמור רבו של מרנ"א דיבר ממנו ביראת הכבוד עד שהיה רגיל לומר שמחיבור רשב"א לא קם כחיבורו (תלמידו באבני צדק אהע"ז סי' ע"ז [ז"ל שם ובאזני שמעתי מפה קדוש אדמו"ר הנ"ל חתם סופר צוק"ל שמחיבור הרשב"א לא קם כחיבור הפנ"י]), וכן מהריעב"ץ¹, לא כן בהביאו את דברי הגרר"י, אכן

ד. מהערכתו הגדולה של החתם סופר להריעב"ץ יעויין בליקוטי חב"ח, שם מסופר, כי הגאון רבי נתן אדלער זצ"ל צוה את תלמידו מרן החתם סופר זצ"ל להתיישב בעיר פרוסטיץ במדינת

כשחברו הנ"ל, סיפר לו סדר תשובתו, כי פעם אחת בעיוה"כ בבואו לבהכ"נ הזמין לו עגלת צב שיבא אחריו אחרי כל נדרי, והעגלון בא והוא לא רצה ליסע לביתו, ואמר כי אביו הגאון בא אליו בהקיץ, והוכיחו שישב מרוע מעלליו, וישב בבהכ"נ עד מוצאי יום"כ, ומאז התחיל לחזור בתשובה גמורה ונהפך לאיש אחר. על זה אמר החתם סופר מי שיש לו כח הזה להתגלות בהקיץ ראוי לקרותו רבי ר' יהונתן, והתחיל להפליג בשבחיו, עכ"ל.¹

והוספת שם, והגאון מו"ה עזרא צורף רב"ד סערדאהעל תלמיד החתם סופר, היה אומר שהחתם סופר היה נוהג שלא להניח ספרי רר"י והיעב"ץ ביחד וכן נהג אחריו, פעם בא לבית המדרש של רבו, וראה שעמדו ביחד ורצה להפרידם, ושאל אותו רבו מה תעשה, ויאמר התלמיד אולי לא ניתא להו שיעמדו ספריהם יחד, ואמר החתם סופר כן הייתי גם כן נוהג תמיד להפרידם זה מן זה, אכן זה כשנת נתגלה לי מן השמים שכבר עשו שלום במרומים זי"ע (נכדו במ"ע המכריז).²

מעהרן, והרע הדבר מאד בעיני תלמידו החתם סופר, יען עיר פרויסטיץ היתה מלאה מבני כת שבתי צבי שר"י אשר שתל שם ליבל פרויסטיץ שר"י, בכל זאת לא הרחר אחרי רבו וקבל את דבריו ואסף שמה תלמידים ללמוד גפ"ת ובשבת קודש נתקבצו אליו כמה בעלי בתים והגיד לפניהם שיעור באגדה בעניני פרשת השבוע "ורבנו זה [החתם סופר] מנעוריו נפשו חשקה בחיבורי הגאון מהר"י יעב"ץ וסידור עמודי שמים מהיעב"ץ היה שעשועיו, ויהי ביום שבת קודש אחד בבא הבעלי בתים בעיר פרויסטיץ לשמוע מפי הבחור האשכנזי [החתם סופר] השיעור, בא זקן אחד וישב למעלה בראש אצל רבינו והסידור היה מונח סגור על השלחן ויפתח הזקן הספר החתום וכראותו כי הוא סידור מהר"י יעב"ץ דחה אותו מעם פניו בשתי ידיו, וממעשה הוזה הבין רבינו כי האיש הוזה מכת שבתי צבי וגער בו בחמת רוחו לאמור הלא אתה מכת שבתי צבי ומה תעשה בחבורתינו". וראה שו"ת חתם סופר חלק ו בליקוטים סימן נט "הנה נמצא בשכונתך ס' מטפחת ספרים למהריעב"ץ תמצא שם כי דבר גדול דבר הנביא ז"ל בענין זה הלא ישתוממו רואיו", וכהנה רבות מחיבתו של החתם סופר להיעב"ץ, ואכמ"ל. ועי' עוד בזה במאמרינו בקובץ אור ישראל חלק מ"ג.

ה. ראה ספר גדולי חסידי בעלז עמוד קצב שהביא הסיפור הנ"ל בנוסח אחר משמיה דהרב הגה"צ רבי אברהם יעקב הורוויץ אב"ד פרוביזנא זצ"ל, מה ששמע ממנו תלמידו ר' אליעזר רוזן, וז"ל, בעת שסעד פעם בשבת על שולחנו ושוחח עם חתנו של הרב על צדיק וקדוש מן הדור הקודם שהיתה לו מחלוקת, פנו אל הרב ורצו לשמוע דעתו על כל אותו ענין, אמר להם הרב, בודאי שמעתם על הריב שהיה בין רבי יהונתן אייבשיץ לבין רבי יעקב עמדין, לרבי יהונתן היה בן שלא הלך בדרך הישר, לאחר שנפטר רבי יהונתן בא בחלום אל בנו ועוררו שיחזור בתשובה, הבן לא האמין בחלומות ולא שם לבו לכך, כעבור זמן בא אביו אליו שנית בחלום וביקש להחזירו למוטב, אך גם הפעם לא שעה הבן לדברי החלום, בפעם השלישית ראה בחלום את אביו כשהוא מרים את תנור האבנים שהיה בחדר ומאיים על בנו שישליך עליו את התנור אם לא ישוב מדרכו הרעה, הבן נבהל מאד והבטיח לאביו לחזור בתשובה, לאחר מכן שאל, אבא, הרי עברו כבר שתים עשרה שנה מאז פטירתך, מדוע לא באת אלי עד היום, ענה לו הרבי ר' יהונתן, הייתי טרוד עם הבר פלוגתא שלי בפני בית הדין של מעלה, שאל הבן לפסק הדין, ונענה, לרבי יעקב עמדין לא יכלו לעשות שם דבר, מפני שכל מה שעשה היה לשם שמים ללא פניות אישיות, ואילו כל אלה שנטלו חלק בריב ירשו גיהנום, וכעין זה בספר שיח זקנים ריש ח"ה.

ו. במדי חודש בחדשו ח"א עמוד 267 ובסיני חלק ל"ז עמוד תכז, כתוב, חסידי סאדיגורא מספרים, הרב הצדיק רבי נחום בער פרידמאן (חתנו של הרה"ק רבי אברהם יעקב מסאדיגורא),

ברכתם של הצדיקים או נבואתו של החוזה מלובלין¹

סיפור נפלא נורא ומרתק ומוחזק לסיפור אמיתי בלי פקפוק ונדפס כמה פעמים בשמו הנאה "ברכתם של הצדיקים" בכמה וכמה ספרים וחבורות בלשון הקודש² באידיש³ ובאנגלית, מקור הסיפור יוחס לר' בנימין דיסקין אב"ד הורודנה אבי רבי יהושע ליב דיסקין זצ"ל, וסופר על ידי האדר"ת זצ"ל, אך רוב הסופרים והמחברים לא הודיעו ממי קבלו שמעו וראו הסיפור הנפלא הבא משמיהו של הגאונים הנ"ל ומקורו לא העירו, ונגזר דאית ביה נקדים לאומרו, שבכוונה הסתירו הכותבים מקור ומוצא הסיפור, בהיותו מקור בלתי נכון וראוי להעלות על שלחן מלכים רבנן ותלמידיהם, כאשר יראה הרואה להלן, ונעבור עליו את שבט הבקורת לבקר בין טוב לרע ובין אמת לשקר, ונעמיד הדברים על מכונם ונכונותם העצמי.

ויוציג כאן כל תוכן הקונטרס לפנינו כדמותו וכצלמו כאשר יצא מעט סופרו שכתבו והוציאו לאור עולם לראשונה. כוונתנו על הקונטרס בת ה-16 עמודים אשר בה כתב כל הסיפור כאשר שמעו הכותב מפי רבו, ה"ה התנו של בעל האדר"ת.

בשנת ת"ר בערך הוציא מומר צורר אחד בלונדון ספר נאצה בשם נתיבות עולם בחמשה חלקים, שהיה מלא וגדוש דברי שמד ועלילות נשחתות על התורה שבכתב ושבעל פה, על עם ישראל ועל היהדות בכלל בצורה כ"כ מגוולת ומעוררת משטמה באופן מזעזע מאד, הספר היה נדפס בעברית וגם באנגלית וגרם בשעתו תסיסה גדולה ביהודי בקרב

שהיה ידוע ומפורסם כחובב ספרים היה זהיר ומדקדק מאד שלא לכתוב שני ספרים של מחברים שונים בכריכה אחת, פעם אחת מסר כמה ספרים לכריכה, ובתוכם היו גם ספר יערות דבש לרבי יהונתן וספר מגדל עז ל**הרב יעב"ץ**, טעה כורך הספרים וכרכם בכריכה אחת, ראה רבי נחום בער את שני הספרים שנכרכו יחד והצטער על זה, שמע חותנו האדמו"ר מסאדיגורא, וצהבו פניו ואמר, שמע מינה עבדי רבנן שלמא בהדי הדדי.

ז. התנצלות הכותב, בחפשי בספרים את אשר ייאמר בהם על הסיפור הבא הנה מצאתי את שאהבה נפשי שכבר קדמוני בזה החכם וסופר הרב שניאור זלמן ליימאן שליט"א, אשר כל רז לא אנס ליה, וחיבר קונטרס נפלא על זה בשפה האנגלית בשם "הבעל תשובה" בשנת תשמ"ה, ולא הניח דבר קטן או גדול בזה, אך מכל מקום אחר שכבר עמלתי ולקטתי הרבה אמרתי לא לשוא טרחתי בזה, ומה גם שנכתב כאן לראשונה בלשון הקודש, ואמנם יש במאמרינו הוספות דברים וענינים וכמה הערות מאלופות (אך גם מגרעות במקום שלא היה מענינינו) על מאמרו של הרב הנ"ל, גם שניתני בסגנון הדברים, ופעמים הארכתי במקום שאמר הוא לקצר. אך ההתנצלות נחוץ בזה שלא אהיה כמתפאר במלאכת רעהו וכמתלבש בטלית שאינה שלי.

ח. ירושלים של מעלה, להרב מנחם גרליץ תשל"ז ח"ב (ע"פ ציונו של הרש"ז ליימאן הנ"ל, ועי' בדבריו עמוד 9 מה שהעיר והוכיח כי בעל ירושלים של מעלה טעה ושגה ברצותו לגלות זהות המשומד מחברו המדומה של נתיבות עולם, יעו"ש) ובעוד כמה ספרים וחבורות.

ט. א. היילמאן, דאס אידישע ליכט ט"ז אייר תשכ"ז. ש. שולמן, תורה ליכט תשל"ה. עתון 'דער איד' הרב בערל שווארץ, וועד ארבע הארצות, פר' שמות תשמ"ד (ע"פ ציון הרש"ז הנ"ל). מכון באר יהודה בקינות לתשעה באב ברוקלין נ"י תשמ"ט. הוצאת שבט מוסר, קב הישר באידיש ח"ג – וכנראה מחמת חיבת הקודש נעתק הסיפור כדמותו וכצלמו שתי פעמים באותו חלק, בפרשת מטות ובפרשת שופטים – ברוקלין נ"י תשס"א.

יהודי אנגליה, שקראו לאספה רבתי עם בנוכחות השר הצדיק ר' משה מונטיפיורי ז"ל, והוא היה עומד אז בהכנה למסעיו לדמשק לשם הגנה נגד עלילת הדם הידועה, ומשם לרוסיה להגן על אחינו שבמדינה הזאת כלפי הרדיפות הנוראות של הצר הצורר ניקוליי הראשון, באספה סוערת זו באו לבסוף לידי החלטה למצוא איש מלומד אחד אשר ישיב מלחמה שערה בעט שנונה ותשובות נצחות לכל הכתוב בספר הטמא נתיבות עולם הנ"ל, והוסכם הדבר שר' משה מונטיפיורי בשהותו ברוסיה יחקור מפי חכמי ישראל במדינה זו על איש כזה שאפשר יהיה לסמוך עליו בעבודה כל כך אחראית, ויהי תיכף בבוא מונטיפיורי לשם לקח דברים עם חוגים שונים והחליט לבסוף על הסופר החכם ריב"ל (לעווינואן) מקרעמעניץ, ומזה נוצר הספר זרובבל, אחרי עבור משך של שנים נפוצה שמועה כי המושמד מחבר הספר הטמא נתיבות עולם חזר בתשובה.

בימים ההם ישב על כסא הרבנות בעיר הורודנה הגאון ר' בנימין דיסקין (אביו של הגאון ר' יהושע יהודה ליב דיסקין זצ"ל, שאור תורתו האירה באחרית ימיו בירושלים), הרב הזה נהג את רבנותו בכבוד ובעדינות יוצא מן הכלל, חברי בית הדין של העיר היו יושבים בביתו באופן קבוע, והוקצע להם חדר חיצון ליד החדר מקום מושבו של הרב מרא דאתרא, וכל דבר הקשה במשפטים ובשאלות הצריכים עיון מיוחד היו הדיינים נכנסים בחדרת קודש אל הרב פנימה לשאול ממנו את חות דעתו עליו, ודבריו היו נחשבים בעיניהם כדברי האורים ותומים, זולת אנשי בד"ץ היה כמעט בלתי אפשרי להכנס אליו כי אם מצאו מקודם רבני הבד"ץ שזהו דבר יוצא מן הכלל.

וידי היום, ומרכבה התקרבה ועמדה ליד בית הרב ומתוכה יצאה אשה כבודה, שעשתה רושם של חשיבות, נכנסה ישר אל בית הרב ותציגה את עצמה לפני הבד"ץ כי היא איננה בת מדינה זו, וכי היא גרה בפרוסיה ולרגלי ענין נכבד אחד באה לכאן ויש לה דבר נחוץ מאד לדבר עם הרב, הרב ישב באותה שעה כדרכו לפני שלחן מלא ספר, האשה נגשה ועמדה מצד השני של השלחן ובהכנעה גדולה בקשה רשות הדבור לספר לשם מה היא באה, בתחלת דבריה הקדימה, שמקום מגורה כעת הוא בגרמניה וכי היא נמנית על שלומי אמוני ישראל ומתנהגת בתכלית שמירת קדושת היהדות והמוסר הישראלי, ובלחישה מסרה שהיא האשה הנצבת פה היא בתו של אותו האיש שהיה שנא בצדק על כלל ישראל, הלא הוא המומר הידוע מחבר הספר הנורא בשם נתיבות עולם, אשר הרב ידע אודותיו בכל הפרטים, והמשיכה לספר לפניו שבימי שחרותו היה אביה מלמד דרדקי בעירה אחת בליטא וממנה היה מתפרנס בדוחק, פתאום התחילו מרגנים עליו שהוא נוהג קלות ראש באיזה ענינים הנוגעים ליהדות, ואעפ"י שהיה מלמד בעל כשרון גדול חדלו ההורים ליתן על ידו את ילדיהם, ובשביל כך נשאר מחוסר לחם, ועניות גרמה לו לאחוז מקל נודד בידו והלך לאשר נשאו הרוח, עברו שנים אחדות והמשפחה חדלה לקבל ממנו מכתבים ולא ידעו לאן פנה, הגיעו שמועות שהוא בלונדון וכי הוא נתחבר אל המסיתים והמיר את דתו, והנה כאשר יצאה המפלצת בצורת הספר הנ"ל נתברר לכל שהמלמד הנ"ל הוא הוא הצורר הנבזה.

אמה, אשת המומר, שנשארה עגונה עניה, עוררה עליה רחמנותם של אנשים ממכירה אשר דאגו לגורלה ועל ידי השתתפות עזרה של נדבות וגמ"ח הקימו לה חנות מכולת שבה מצאה את לחמה, ומפאת היותה אשה צנועה ויראת אלוקים רכשה לה אהדה רבה אצל רבים מבעלי בתים שבעירה, שנעשו לקוחותיה התמידיים, ומצבה התבסס עד שעלתה ונעשית אמידה ונהלה את ביתה באופן מכובד מאד והנכה את בתה זו על ברכי היהדות המסורתית, וכאשר הגיעה פרקה להנשא לאיש לקחה האם לה לחתן צעיר יודע תורה ומושלם במעלה, והשתקעו לגור אחרי חתונתם בגרמניא, ובעלות זכר האב על לב הבת היתה נאנחת מעומק לבבה ומשתדלת בכל המאמצים למחקו מזכרונה.

והנה ביום בהיר אחד הופתעה הבת ממכתב אחד שקבלה, אשר בפתחו נחשכו עיניה בראותה שהמכתב הזה הוא מאביה המשומד חרפת חייה, בכל זאת הבלגה בכל כחותיה על הגועל אשר הרגישה בכל נפשה, והנה הוא כותב לה כדברים האלה: בתי היקרה, יודע אנכי את ערכי הבזוי ומצבי השפל מאד מאד בעיניך ובעיני כל ישראל, ידעתי את חטאי הנוראים נגד ה' ונגד תורתו ועמו אשר הרביתי לפשוע מזה שנים רבות מימי חי, אבל דעי בתי שסוף סוף אחרי שצללתי בתהום הטומאה נעור בי הזיק היהדות שבקרבי ויחל להציקני, והנחם אוכל את כל תוכי ונפשי עד דכא, אכן אלה האוהבים שלי, המסיתים שהביאוני לידי הירידה הזאת להיות אצלם לכלי שרת לדבר דברי נבלה ותוהו על ה' ועל עמו ועל כל קדשיו, קרבו אותי עד הנה רק להנאתם, אולם כאשר הרגישו בי שאינני עוד אותו הצורך ושונא ישראל ואמונתו אשר ראו בי כל הזמן וכי הניצוץ היהודי התלקח בקרבי, התחילו לרדוף אותי ברדיפות אכזריות עד אשר גרשוני מעל פניהם, ועתה הנני זקן וחולה, שבור גוף ורצון נפש, ואינני יודע למי אפנה לעזרה למצוא מחסה בכדי להניח את ראשי, על כן בעת צרתי שמתי אל לבי לפנות אל מדת הרחמים והחמלה, בתי היקרה, שתואילי לחלצני ולקבלני אל תוך ביתך ולכלכלני באיזה אופן הרצוי לך בשיבתי השפלה.

המכתב הזה הדהימני מאד, ואחרי שלקחתי דברים עם אישי הרחמן הסכמנו לכתוב לו תשובה בנוסח כזה: שאנו מסכימים שהוא יבוא אלינו בתנאי שבתחלה יראה להעביר מעליו את הצורה המומרית שלו ויתלבש במלבושי יהודים כמנהג המקום עת חתימת זקן ופאות, וגם שלא יהיה לו שום עסק עם אנשים, כשקבל הזקן את התשובה עשה ככתוב בס' עם כל התנאים, ושם לדרך את פעמיו, מרגיש בעצמו שהנהו ככלי מלא בושא וכלימה, נושך את שפתיו מתוך מוסר כליות בכל הדרך ומתאמץ לעצור בעד הדמעות החונקות אותו בפני שאר הנוסעים והיה חש ומרגיש כל הזמן שמרתו נשפכת בקרבו.

כשעמד לפני שער הבית חזקו דפיקות לבו, ובא במבוכה: להכנס? לשוב? ... נכנס ...

בהופיעו על המפתן פגש תיכף בבעלת הבית, אשה צנועה כשפניה מפיקות לב טוב ורחמן, ברכה לשלום ושאלה על מעון בתו, היא נתאדמה כולה והשיבה לו על ברכתו כלאחר יד, והפנתה את ראשה ממבטי עיניו מלאות בקשת חנינה, וקראה אחרי

בעלה שמיחר לקול קריאתה אל הדלת כשנפגש פנים אל פנים עם בתו וחתנו נפל על צואריהם ויתחמא כילד בוכה, ידיו ורגליו הזקנות רעדו ודמעות נגרו ארצה והתיפח כתינוק קטן, והנה נפסקה בכיתו, נעצרה נשימתו ונשאר בלי תנועה והוא נופל מתעלף על הסף בפישוט ידים ורגלים.

כ"א אנשי הבית מהרו להשיב את רוחו, הקימוהו מעל הארץ, תמכו בידיו מזה ומזה והובילו אותו ישר אל חדר מיוחד אשר הקציעו עבורו העומד בודד מן הצד, מחשש פן יצא פעם מפתח הבית חוצה ויפליט בפני מי שהוא שלא בכוונה דברים שיהיו בהם לעורר חשש ביחס להעבר המגונה שלו.

הזקן שכב לו בבדידות על המטה שעמדה יחידה בחדר, על עיניו כאלו ענן וערפל, ראשו כאב עליו ולחץ לבו הולך וגדול, ים של דמעות שפך במשך הלילה והיתה לו הרגשה כאילו הוא מכבס בהן את עווונותיו ופשעיו הרבים, לאור הבוקר עצמותיו הזקנות רחפו וחוס גדול וצורב תקפהו, בעמל רופאים ובהוצאות מרובות עלה בידם להבריאו שוב ללכת על משענתו, אבל הזקן החוזר בתשובה הזה, הלך ודל מדי יום ביומו ונפשו דעכה לאמה, מן הבוקר ועד הערב היה יושב על יד החלון הפונה אל הגנה, כשראשו שמוט על לבו מסתכל בצפרים המצייצות, והצפרים רואות אותו וגם צופות בו, וחרדה אוחזת בהן, ובורחות, והוא מציץ ומאזין לרשרוש האילנות, מקשיב אל תוך נבכי נפשו, ויש שהיה מזדקף ממקומו צופה למרחקים על מעבר לאפקים, וזעזועים היו תוקפים אותו, ושפתיו היו ממללות בחרדה גדולה "לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" ... ואימה חשכה נופלת עליו ולעיניו היו חוזרים ומצטמרים ועולים חיי עברו, והי' מסדר בבכיות ובתחנונים בקול שהיה נשמע בכל פנות הבית הגדול, ואז צנח על מטתו המוצעת, כובש ראשו בתוך כפות ידיו, בוש בפני קירות חדרו וכלי הבית אשר מסביבו.

והנה באחד הימים, היה זה בחודש אלול, כשהרגיש הזקן שקצו קרב וימיו ספורים, קרא אל חדרו את בתו ואת חתנו, הם הסתכלו בו וזרם דמעות כסה את פניהם, אביהם שכב חיור בתוך מטה לבנה, כשתו-מות מסומן כבר על פניו, בקול חלש ונמוך פתח ואמר: רוצה אני למסור לכם, בתי וחתני היקרים דבר בתור "צוואת שכיב מרע" שעל ידי זה רוצה אני לקוות שעם כל המשא הכבד של חטאותי הנוראים ימצא לי בודאי מליץ יושר בעולם אחרי שתגלו את זה לאחד מצדיקי הדור.

דעו נא יקירי, שמשפחתנו מוצאה מאלטונה, אחת משלש הערים המאוחדות הידועות בשם אה"ו (אלטונה המבורג ונזבק) בימי עלומיו של אבי היה הרב בשלש הקהלות הגאון הנודע ר' יהונתן אייבשיץ, וידוע הוא שהגאון ר' יעקב עמדין, הידוע בשם יעב"ץ, הרעיש את העולם נגדו בחשד שהוא ח"ו מכת משיח השקר שבתי צבי (ש"י), ויהי כאשר בקש הגאון יעב"ץ מפרנסי העיר שיקבעו את דירתו גם כן בתוך הקהלה אלטונה, השיבו לו מפני הכבוד, שכן הם מסכימים לקבל אותו בתור אחד מתושבי הקהלה שלהם ויחד עם זה רמזו לו בתנאי שיסדר לו מנין לעצמו בבית דירתו, כוונתם היתה בזה להרחיק

מקרים של שערוריות מסיבת המחלוקת בינו לבין המרא דאתרא ר"י אייבשיץ¹, מוכן הדבר שבהמנין המיוחד אשר להגאון יעב"ץ היו נקבצים אנשים אשר היו נוטים להתערב במחלוקת ולעורר מדנים ומריבות, להגאון יעב"ץ היה בית דפוס משלו קבוע באחד מחדרי ביתו, ואבי היה ממתפללי המנין של ר' יעקב עמדין וגם השתמש בכשרונו הספרותי לחבר כתבי פלסתר בחרופים ובגדופים נוראים כלפי האב"ד דמתא הנ"ל, פעם חיבר אבי מחברת בשם "עקיזת עקרב" וביום אשר נגמרה המחברת הזאת בדפוס חל ברית מילה שלי וכל אנשי שלומו של הרב יעב"ץ ומתפללי המנין אשר לו הביעו לאבי בשמחה את המזל טוב המכופל שלהם, והוסיפו ואמרו שהם רואים "סימן טוב" בזה שאני נכנס לברית של אברהם אבינו ע"ה ביום שאבי מוציא לאור את מחברת "עקיזת עקרב", וגם הגאון יעב"ץ בעצמו הרים ידיו לשמים ובקול רם בפני כל הקהל הקדוש אמר:

מזל טוב! מזל טוב! למחברנו היקר הלוחם האמיץ ב... משנה שמחה אני שמח היום, כי ביום הזה יוצא לאור החבור "עקיזת עקרב" מעשה ידיו להתפאר, ואני תפלה לאל שבזכות זה יגדל הילד ויהיה ממש ההיפך מאותו האיש (ר' יהונתן אייבשיץ אב"ד דמתא) אשר דברי המחברת הנפלא ערוכים ומכוונים נגדו, ויהיה לכבוד להוריו וישראל יתפאר בו.

בגמור הרב את דברי ברכתו שניכר היה בה שיצאו מעומקא דליבא, ענה אחריו כל הקהל כאחד: **אמן ואמן!** ומסביב לשלחן ערוך בשעת הסעודה שוחחו בשיחות ממאורע היום מסביב לכתב פלסתר האחרון הנ"ל, ועם גמר הסעודה יצאו ברקודים והסתובבו במחול מתוך התלהבות ושירה, ומדי עברה הקבוצה המרקדת על פני החדר

י. לא ידע המפספט כי הריעב"ץ כבר דר באלטונא הרבה שנים טרם בוא ר' יונתן לשם וכבר היה לו מקום בית תפלה בביתו משנת תצ"ג עוד מימי האב"ד הקודם ר' יחזקאל קאצנלנפויגן בעל כנסת יחזקאל זצ"ל, יעוין מגילת ספר, וז"ל שם, אשוב לספר כסדר מתחלת ישיבתי פה אלטונא. בהגיעי לכאן באו אלי כל בני הקהלה לקבל פני בכבוד ובאהבה ושאלו ממני שאבקש מהם דבר הטוב בעיני ויעשו בקשתי בכל יכלתם, ואמרתי להם תשואות חן חן בעד הרצון הטוב ורוח נדיבה אשר נסע מאתם אלי, שנחשב בעיני כמעשה והריני כאילו התקבלתי, רק אחת שאלתי אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי, לעבוד ה' חפצתי ועליו יהבי השלכתי לתת לי פרנסתי, ואם תעשו לי החסד להרשות אותי לקבץ בביתי מגין עשרה מישראל לקבוע בביתי בית תפילה ערב ובוקר, באשר כבוד ממני הדבר לילך לבית הכנסת הגדולה מחמת מיחוש שלי, שבשבילו עזבתי מקום כבודי, ולהתפלל ביחיד לא כשר הדבר, בכך אמצא חן בעיניכם להתיר לי רק הדבר הזה שהוא צרכי נשמותי, זולת זאת לא אטריח עליכם בצרכי גופי כלל. ויענו אותי בשמחה, פשיטא, דבר זה אין צריך לאמרו, שאפילו לזרים אצלם לא מיחו בזה ורשאי אני לעשות כן, כמו שהניחו לחכם חגיז לעשות כזאת ואפילו שלא היה אשכנזי. אמנם לגדולה מזו אני מתוקן אם אבקש מהם איזה טובה הם מוכנים ומזומנים לעשות רצוני, כזה וכזה היו דבריהם אלי דברי פיוס ורצוי לבקש מהם מאומה ולנסות לבבם הנאמן עמי. אך לא בקשתי מהם דבר רק לתת לי נפשי בשאלתי כנוכר, יעו"ש. וכן כתב רבינו בספר שלה"א, וז"ל, והמה חלו פניו שיגיד להם מה רצונו לעשותו חטיבה, מה שאלתו ובקשתו ותעש ברוח נדיבה, כי גדול שמו אצלם כאחד הגדולים אשר בארץ, ושמעו הולך בכל הארצות, אף כי היה רך בשנים, נוסף אל זכות אבותיו הגאונים, והנה אדוני בתומו

ששם היתה שוכבת אמי היוולדת נשארו עומדים על מקומם למשך רגעים מספר, ואחד מהם היה חוזר בקול גדול על הברכה הנפלאה של רבם לרך הנמול וכולם התריעו אחריו באמן, והיו חוזרים לרקודם ביתר שאת ויתר עז, בקיצור מעולם לא ראתה אלמונה שמחה כזאת בברית מילה.

מני אז היה האב נפעם מאד בצפיה לקיום ברכתו של הגאון יעב"ץ, ולעתים היה עומד ושואל לעצמו חשאית, האומנם הוא יזכה לבן יקר כזה? האם מחלציו הוא יצא צדיק כזה אשר יהיה לתפארת בישראל ורבים יהנו מאורו?

באנחה עמוקה מהולה בבכי גדול המשיך המומר לשעבר את דבריו, ההנכם שומעים כבר בתי וחתני היקרים את הפתרון לכל התהפוכות הנוראות אשר עברו עלי בימי חיי המנוולים?, דבר ידוע הוא שהגאון הק' יעב"ץ ז"ל היה צדיק אמת, וכתוב בהו בצדיקא "ותגור אומר ויקם לך" וכיון שברכני שאני אהיה ההיפוך הגמור מאותו צדיק יסוד ר' יהונתן אייבשיץ זצ"ל, לכן הייתי כמו אנוס והכרחי על פי הגזרה העליונה להיות נלכד ברשת שחת אשר הייתי תועה בה במשך ימי חיי, ואעפ"י שאנני חושב שההתנצלות הזאת תספיק לי להפטר מן הדין הנורא העתיד לבוא עלי בעולם האמת שהנני הולך שמה, מכל מקום בטוח אני שהקלה גדולה תצמח לי על ידי ההתנצלות הזאת של הגזרה שנתכה עלי על ידי הברכה הנ"ל, שאצלי נהפכה לקללה והחשיכה עלי את כל חיי בעולם הזה ובעולם הבא, וכשההתנצלות הזאת תתקבל גם כן על לב גאון וצדיק הדור אקוה שתפלתו לעילוי נשמתו הנדחה תתקבל באופן שלכל הפחות במשך הזמנים אחרי קבלת העונשים והדינים הראויים לבוא עלי, על פי כל מעשי המכוערים והנוראים, יהיה לי בזה איזה תקון שתתקיים גם בי העלוב והחומא השפל אותה ההבטחה שהבטיח הקב"ה גם לפושעי ישראל היותר גרועים "לבל ידה ממנו נדח".

רשת העצבים שלו, מיתרי לבבו השבור והפצוע היו רגישים מאד, מזועזעים ומרעידים בדבריו האחרונים האלה, ובגמרו את דבריו פרץ בזרם דמעות עד מחנק וכל איבריו רטטו, לסתותיו נפלו, גנה רקק דם, שלד מדולדל ...

כ"ו אותו היום בער כאש בתנור, החרטה אכלה אותו בכל פה, קומץ עצמות יבשות בוערות ... והבת ובעלה פניהם לבשו קדרות, לא יכלו עוד לכבוש את דמעות עיניהם והם שטפו בשפע, התהלכו סביבו על בהונות רגליהם כאילו דרכו על גבי גחלים, ולבותיהם דלקו באש החמלה והרחמים.

ראשו של החולה המסכן התחיל שוקע לאטו עד שצנח לגמרי על פיו הרטובים מדמעות, קבר בהם את גולגלתו ובכה במרירות גדולה את מר גורלו, גידים כחולים בצבצו ועלו על פניו המכורסמים, חרם הנשבר ... ציץ גובל ... צל עובר ...

הלך, בדה' בטח ולא בקש מהם דבר, רק אחת שאל שבתו בבית ה' לקבוע לו מקום תפלה בביתו, כי כבד עליו הדבר ללכת לבה"ב הגדולה, דכחיש חיליה, ויאותרו לו בשמחה רבה, ויאמרו לגדולה זו מתוקו.

חשבת הערב הלכה הלך והתגבר ורק גניחת ההולך למות השבית להנעים את דמי המנוחה האפלה, והנה זקף החולה את עצמו, שלח מבט פחודים מסביב לו, מבטו נצמד אל פני בתו כאילו בקש, כאלו התחנן, כאילו התפלל ... ושוב נפל על יצועו ועצם את עיניו.

וַיִּ! וַיִּ! שאג פתאום ונלחץ אל משכבו בכח, ונפשו פרפרה בקרבו כצפור פצועה, חרדו אליו מיד בתו וחתנו, מה לך אבינו כי חרדת כה? ...

אוי לי מיום הדין! אוי לי מיום התוכחה! ... ופניו החזירו חורון מות, ואחר קשתה עליו נשימתו, גוו נתכווץ, פלצות אחותהו, הוציא את נשמתו בצעקת "שמע ישראל".

הרב דהורדנה ישב כל אותה העת הארוכה על כסאו מבלי לנוד, ושמע בהקשבה גדולה את כל הספור המפליא הזה מפי האשה הכבודה בתו של המשומד ה"בעל תשובה" ונתרשם מזה עד מאד, והוא בקדושתו קבל עליו לעשות מה שיהיה יכול לעשות לתקונה של הנשמה המסכנה והעלובה של אביה האומלל, האשה יצאה מאת פני הרב בנמוס ובהכנעה רבה ובהחזקת טובה לאין קץ על החסד הגדול אשר עשה עם אביה הנדה.

הרבנים הדיינים ישבו בהחדר החיצון מלאים התפעלות על אשר רבם הצדיק מצא לו לנכון להקשיב בהתענינות כל כך מרובה ספור ארוך מפי אשה, שלא כדרכו בקודש, והנה נגש אליהם הרב ואמר, אכן אין זה דרכי לשמוע שיחת נשים ובפרט באריכות כל כך, ברם הספור הארוך והמפליא הזה אשר צריך בלי שום ספק להיות למוד לדורות לדעת להזהר מכל מחלוקת וביחוד להתרחק מכל דבר הנוגע לעלבונה של תורה ה"ו. וכאן ספר הרב לפני הדיינים שלו, את הספור על כל פרטיו, וסיים בדברי תוכחה אלו: הנכם רואים בעיניכם את האחרית המרה שהיתה למי שהצטיין בכתיבת כתבי פלסתר בזלזול ת"ח, אעפ"י שהיתה כאן גם כן מחשבה שביסודה היה טונה לשם שמים, מכל מקום כל הנוגע בזה לא ינקח כי "אש היא עד אבדון תאכל" וירא ה' ינצל הימנה וחוטא ילכד בה, ואשרי הצדיקים יראי ה', הזהירים בכבודה של תורה, עליהם נאמר: והמשכילים יזהירו ככובים לעולם ועד, ע"כ.

ומסיים שם בעל הקונטרס בשם הגר"מ חרל"פ, שהעיר לו הערה חשובה, דכשספרו אחר כך את דבר הברכה (לרך הנמול) המוזרה והעוקצת של היעב"ץ לבעל דבבא ידידיה ר' יהונתן אייבשיץ, נתלהבו פניו וענה בחום ואמר, אין הכי נמי, והלא! ... וד"ל.

יא. ל. פישמן-מימון בספריו שרי המאה ח"א עמוד 149 ואילך (ירושלים תש"ב), מדי חודש בחדשו ח"א ובסיני כרך לו, תשט"ו, הביא גם הוא את כל הסיפור הנ"ל בשינויים זעירים ובקיצור מה, הוא כבר יודע לספר משמיה דהנ"ל שהמשומד לא חיבר בעצמו את התיבות עולם רק תרגמו מאנגלית לעברית, גם יודע הוא שהספר עקיצת עקרב "שמייחסים אותו" להריעב"ץ הוא לאמתו מעשה ידיו של המשומד, ולפי דבריו שמע את הסיפור מפיו של חתנו של האדר"ת עצמו כשהלה

הסיפור המפליא הלז המקובל כביכול איש מפי איש עד הגאון רבי בנימין אב"ד הורדנה אביו של הגה"ק רבי יהושע ליב דיסקין זצ"ל, המציג לפנינו סיפור נורא בכל צבעיו וגווניו, ובתוכו כמה פרטים היסטוריים ידועים, כמו "ספר עקיצת עקרב" - שהוא לפי המסופר כאן מעשי ידיו של אבי המחבר ספר-מין החיבור המיסיונרי הנודע לשמצה - "נתיבות עולם" שחיברו "משומד נודע בלונדון", והשר השתדלן הנודע "ר' משה מונטיפריי" ע"ה השתדל למצוא איש לענות כסיל כאולתו והסכימה דעתו על המשכיל הנודע הנקרא "ריב"ל" ר"ת ר' יצחק בער לעוונואן¹ והוא חיבר נגד המין "המשומד" ספר "זרבבל" אך הפרטים שהם לפלא רב הכמות, הנם סיבה ועילה לחקור ולדרוש על שמץ דבר אמת הנמצא במ ולברר את התכן מתוך הבר.

לכן נעבור את הדברים תחת שבט הביקורת אחת לאחת.

חיבור עצבים נתיבות עולם

נתחיל בגנות אודות החיבור עצבים "נתיבות עולם" ומחברו. מטרת החיבור הוא פרי תעמולת המיסיון הנוצרית נגד תלמודנו הקדוש ורבותינו הקדושים מחברי הש"ס, לא דבר חדש הוא בכל דור ודור עמדו עלינו צוררי התלמוד בנכליהם ובכוביהם המונין את ישראל בהבליהם ותלו בוקי סריקי בחז"ל הקדושים וכל הויכוחים והסכסוכים הרבים והעצומים מני אז ישראל בגולה בין שכיניהם הנוצרים, וכל הכלבולים ועלילות שוא הם הנוצרים אשר הביאו והמיטו עלינו את כל הרעה בספריהם ובתעמוליהם נגד תלמודנו

בא לבקרו בספריה שלו וראה בספרייתו בארון הספרים שלו כי הספר מור וקציעה והספר כרתי ופלתי עומדים סמוכים זה לזה, ונהנה מזה, וסיפר לו המעשה הנ"ל, יעו"ש באריכות, ופלא שלא ציין לקונטרסו של שולמן שכבר קדמו בסיפור הלז עוד בחייו של הנ"ל.

יב. אשר קנה לו מוניטין בספרו אפס דמים אשר בו הראה בעליל הבלי תעתועי הגוים בשומם עלינו אות קלון ושמע שוא ושקר הלא הוא דבר "עלילת דם" ואם כי זה הריב"ל היה שנוא על רוב שלומי אמוני ישראל על היותו מן המשכילים ועוין ורודף את החסידים בפרט, אך על חיבור זה שבחודו וגם קבל כמה הסכמות הרבנים עליו, ודבר מעונין מאד נמצא בהקדמת המו"ל של הספר 'אפס דמים' ר' משה בערין בלום, המבקש שם סעד ועזר להדפסת הספר ולהעתקתו ללשונות העמים וכו' וכתב שם וז"ל, לכן אחלה את אחינו בני ישראל להיות בעזרו להוציא מחשבתו הטובה מכח אל הפועל, גם מאת הרבנים הגאונים אבקש ואתחנן שיתאמצו גם הם בדבר מצוה גדולה כזו כי אין לך מצוה גדולה הימנה, 'וגם הרב החסיד המפורסם הגדול ר' ישראל מריון נ"י כבר שלח איזה סיוע ומכתב נכבד להחכם הזה בדבר הזה כאשר היה למראה עיני מכתבו קודש, ובוודאי ממנו יראו וכן יעשו גם כל המסתופפים בצל הרב החסיד הזה, כי מי ראה אלו יוצאים ולא יצא וכו' ע"ש (גם אותו ריב"ל כתב במק"א על עצמו שהוא ש"ב של הרה"ק מרוזין וכי קבל הסכמתו בעל פה על אחד מספריו, וכן ישנו מכתב מעונין מהרה"ק רבי אברהם המגיד מטוריסק זצ"ל אל ריב"ל אשר בו קובל עליו על אשר הטה אוון למעלילים עליו וכי חף הוא מפשע חשדו, ובתוך כל התוארים הכבודים יכנהו 'ש"ב', וכידוע שהרה"ק מרוזין היה נכדתו של 'מלכה' אחות הרה"ק ר' מאטעלע מטשערנאביל אבי הרה"ק מטוריסק זצ"ל).

הקדוש^י. אך האחרון זה החיבור עצבים נתיבות עולם הכביד ועולה על כולנה בהיותו מלא ארם ורעל נגד אמונתנו ותלמודנו באופן מבחיל וגורא לא שערום צוררנו ואויבינו הקודמים, וקנה לו שם בעולם הנוצרי ואצל אויבי היהודים ונדפס הרבה פעמים, ולראשונה נדפס בחוברות בתור שבעון בשפה האנגלית למן יום שיש כ"ה טבת שנת תקצ"ו, בכותר עברי "נתיבות עולם", כל חוברת מכילה ד' דפים לערך, כשנשלמו כל החוברות נדפס וחזר ונדפס בכרך אחד. בשנת תקצ"ט תורגם החיבור לכמה לשונות ומהם ללשון עברי ואידיש, ועשה רעש וסער גדול בעולם, ומלבד חיבוריו של לעוויןסאן "זרבבל" ו"אחיה שילני החוזה" המבקר ומשיב על כל דבריו, נתחברו נגדו כמה ספרים וחיבורים ומהם ספרו של רבי רפאל קצין זצ"ל החכם באשי בבאגדאד דרך החיים^י, קול יהודה^י נתיבות אמת^י סניגור^י אדר חכמים^י.

יג. לבד ממעט הפקחים שבהם שעמדו לימינו, יעויין מה שכתב היעב"ץ בספרו עץ אבות פ"ד מי"א בהגה, וז"ל, ודע וראה כי חכמי הנוצרים הפקחים לא לבד שחוקרין ודורשין בתורה שבכתב ומפרסמין כבודה בכל העולם הרימו לה דגל, אכן גם לתורה שבעל פה היו למגן ומחסה עמוד נכון למועדי רגל, כי בעת שחשבו אנשים רעים וחטאים משלנו, לכלות התלמוד ולאבדו מן העולם קמו פרקליטין טובים משלהם והצילוהו, כמו שכתוב בספר החיים, וזה לשונו, ושמעתי מזקני הארץ, כי בימים שעברו עמדו איזה רשעי עמינו ושלחו ידם ולשונום בכלי חמדה זו (התלמוד) וחשבו לתת אותו לשריפת אש, מפני לעג הדברים התמוהים שנמצא בו לפי מעוט שכלם, וכמעט שגמרו מזמתם הרעה, עד שהעיר ה' רוח חכם נוצרי אחד שעמד בפני השרים והעמים ולמד זכות על הספר הקדוש באמרו שההגדות התמוהות שנמצאו בו, הן דוגמת העשבים המרים והסמים הממיתים שנמצאו בחנויות הרוכלים עם שאר בשמים ראש, שגם הם לתועלת גדול לרפואת האדם כמו שאמר שלמה המלך ע"ה חבורות פצע תמרוק ברע, שפירושו שכל דבר רע כמו פצע וחבורה, אין למרק אותו ולגרשו רק על ידי רע כמוהו, רק שאין מוכרין דברים הללו אלא לרופאים המומחים לרבים, שיודעים להשתמש בהם במקום הראוי, כך כל מליצות חכמים ז"ל, וחידותם הן ליודעים חן, והן גם כן מות ומכשול לכסילים ההולכים בחושך, והיטיבו דברי החכם הנוצרי הזה המליץ טוב בעיני המלך והשרים, ויצאו המלשינים בפחי נפש, עד כאן (וכיון באמת בטענה זאת למה שאמרו החכמים האלהיים בעצמם, שהמשילו גם התורה בכללה לסם חיים ולסם מות, כמו שאמרו למאן דזכי סמא דחיי, למאן דלא זכי סמא דמותא, וכן יפה אמר, שהרע אין לו מירוק אלא על ידי רע, שכן אמרו חז"ל (מדרש תהלים יח) ברא הקב"ה זבוב לצרעה, יתוש לנחש, נחש לחפית, וכן נודע בשחין רע רחמנא לצלן, שאין לו תקנה אלא בכסף חי, שהוא הסם המות הגדול והחזק, והיודעים למתקו ולתקנו עושים ממנו מרפא עצום, לחליים רעים מאד).

אמנם רבים מחכמי נוצרים הפליגו מעומק חכמת רז"ל באגדות, שנהגו דרכי חכמי קדם לדבר בחידות, ולעגו על היהודים המאחרים שמבזים דברי קדמוניהם, אוי לאותה בושא וכלימה, וכמה חכמים מהם היו מליצים טובים לישראל ולאמונתם ולתלמוד תורתם, ביחוד פפא דרומא גריגוריוס, ותלמידו אגוסטין, ושיקסטוס, ויושטינוס, רייכלינוס, בערנהרדוס, וזולתם רבים, שהצילו את ישראל מפחים שטמנו הצוררים להם, ובטלו כמה שמדות. ועוד צא ובחון מעשה ה' הגדול אשר עשה עמנו להפליא בגלותנו הזה שכמעט נשתכחה תורה אלולי שרים רבים וגדולים מהנוצרים שנתנו לכסף מוצא, וקבעו בדפוס כל ספרי הקודש הנמצאים בידינו ממקרא משנה גמרא, מדרשים פוסקים, ספרי דקדוק, ספרי קבלה, ספרי מוסר, שאלות ותשובות, ספרי דברי הימים, דברי חכמה חידה ומליצה ושיר, ובטבע ושאר החכמות, ובכלל כל החבורים הראשיים, הם שהוציאו לאור עולם בתכלית יופי, ולולי זאת לא היתה יד אחד מאלף משגת אל אחד מהספרים הקדושים

עתה נחקור אחר שמו של המחבר נתיבות עולם, שם המחבר מופיע על שער החיבור במהדורתו האנגלי - שהוא המקורי - "אלעקסאנדער מעקקאול", אלעקסאנדער זה

והחבורים היקרים, על כן בודאי חייבים אנו להם תשואת חן, ושבח להי"ת כי למחיה שלחם ה' לפנינו, ודי בוז בכאן, עכל"ק.

יד. מן הענין להעתיק מ"ש בהקדמתו על החזרתו בתשובה משומד אחד במדינתו וז"ל, "חזות קשה הוגד לי שראיתי לחכם אחד שכמעט אין כמוהו בכל ערי פרס בתורה ובחריפות ועברו עליו מים הזדונים וכסה שמים הודו, וימר את כבודו, ועבר עליו רוח קנאה וחבר ספר נגד דת תורתנו הקדושה וקרא שמו בלשון ערבי "רד אל יהוד" ואני בחמלת ה' עלי נתוכחתי עמו, והוכחתי לרשע מומו, ורצצתי את מוחו וקעקעתי את ביצתו וההבלתי את ספרו עד שהודה ולא בוש וימות לבו בקרבו, וחרפה ל'ו נשא על קרבו, ונתחרט על כל מה שעשה וקבל עליו לשוב אל דת האמת, ועוד נתוכחתי עם חכמי אומות העולם לפני המלך הגדול מחמד שאה יר"ה ותהלי"ת כי ה' לי בעוזי ונצחתי את כלם בתשובות חזקות, כראי מוצקות" וכו'.

עוד דבר מעניין נמצא בספרו אשר ציין לה רש"ז ליימאן במאמרו הנ"ל, באומרו כי ייסוד הריפורמה נסבה ונהיה על ידי החיבור המבאיש הלז, וז"ל בדף יד: וחדשות אני מגיד כי זה ימים לא כביר שראיתי ספר קנאת ציון הנדפס מחדש אשר חכמי ישראל קדושים אשר בארץ המה הרבנים אנשי ה' הי"ו קנאו קנאת ה' צבאות לבער הרע מישראל אותו הקיבוץ הנבע"ר קשר רשעים ועצת בוגדים בעיר ברוינשוויי"ג אשר נאספו שמה כל הנע'דרים מדעת ורקים מכל חכמה והרימו יד ומעלו בקודשים לאמר לאל סור ממנו ודעת דברי תורה שבעל פה לא חפצנו ורבני הדור הי"ו לבשו עוז התאזרו וקמו לעזרת ה' בגבורים להרים דגל התורה שבעל פה ישלך ה' פעולם וגו', והן אמת כי הטיבו כל אשר דברו, ואולם דע לך אתה בני יעקב, כי כפי הנראה כי השורש הפורה ראש ולענה לקיבוץ הנבע"ר הנז' הוא ספר נתיבות עולם כי הוא היה סיבה לעידה הרעה הזאת למסור מעל בה' ולחלוק יצאו על דברי תורה שבעל פה, הלא תראה כי כל אשר רצו בעלי הקיבוץ הנבע"ר הנז' לבטלם הנם כתובים על ספר היצ'ר נתיבות עולם הנז', והוא נדפס בשנת הת"ר ליצירה, והקיבוץ הנבע"ר הנז' היה בשנת התר"ד ליצירה" וכו'. גם חיבר עוד ספר ליקוטי אמרים בהסכמתו של רבי חיים פאלאגי זצ"ל, שהוא לאמתו מהדורא של ספר דרך החיים הנ"ל בהוספות תרגום לאדינו.

פו. לר' יהודה דוב בן ישראל כארי מבראדי ממשפחת יאמפליר, וויען תרכ"ד. בהקדמתו כותב "זה כשש שנים ויותר בא לידי הספר "נתיבות עולם" הנדפס בלאנדאן זה כחמש ועשרים שנה, המחבר העלים את שמו בשער ספרו, אך לדעת יש אומרים שמו מאקאלל ונודע אשר הוא יהודי מומר ממדינת ליטא מבין ובקי בתלמוד ופוסקים אך ערום וחכם להרע, ולכן נקל היה לו הדבר אחר שהמיר דתו לבוא בקהל עמים ולהתחבר עם חבר המיסיאנערין אשר בלאנדאן, כי אך איש כזה אשר אלה לו המה מבקשים למען יוכלו להשיג על ידו תכלית מבוקשם לעשות ולקנות נפשות רבות מישראל אשר ימירו את לקח התלמוד בלקח הב"ח ולתכלית זה חבר להם את הספר נתיבות עולם, וכפי הנשמע קיבל מהם עבור המחברת הזאת סך חמשת אלפים פ' סטערלינג ויותר, ואחר כך הלך לו לאמעריקא ונתיחד, וכתב בעצמו ספר אחר לנגד ולהפך מכל מה שכתב בספרו נתיבות עולם, והספר נתיבות עולם הזה יקר הוא מאוד בעיניהם ונעתק לכל לשונות איראפא, והוא כסילון ממאיר וקוץ מכאיב לשכים ולצנינים לכל אחינו בני ישראל הגרים במדינות צרפת ואנגליא" וכו', כנראה שמספר זה נולד הידיעה להמספר "הסיפור המפליא" שמחברו הוא ממדינת ליטא, ועל שמיעת המחבר על שמו של מחבר נתיבות עולם שהוא "מאקאלל" ראה להלן.

פו. לר' יהודה יודל מידדלמאן, לונדון תר"ו.

יז. מאת אליעזר צבי צווייפל, ווראשא תרמ"ה, בהסכמת ר' חיים ברלין ועוד רבנים.

יח. מאת נפתלי הירץ ברנשטיין, אדעסא תרכ"ח.

הוא אישיות ידוע, הוא מעולם לא השתמד מיהדות לנצרות אך היה נוצרי מלידה למשפחה נוצרית בדובלין אשר במדינת אירלאנד ושמה נולד, לא באלטונא אשר במדינת אשכנז, הוא נולד בשנת תקנ"ט, ועבודתו מסורה למיסיון הנוצרי ובה פעל כל ימיו, והוא הוא אשר חיבר את החיבור עצבים הלוי", ברור שלא על מחבר זה יתיחס הסיפור המפליא של "המלמד מליטא" בנו של המחבר "ספר עקיצת עקרב" שנולד "באלטונא".

א נצטרך לצעדים רחוקים למצוא ולגלות את זהות המשומד המדובר בסיפור, כי בוודאי המדובר על המתרגם החיבור עצבים הנ"ל משפת אנגלי ללשון הקודש, וכאמור לעיל שמהדורתו העברית נדפס בשנת ת"ר, והיה אך יצא לאור המהדורה העברית נודע הדבר כי יד יהודי משתמד במעל התרגום ההוא, ושמו הנוצרי שנקרא בו הוא "סטאניסלאו האנע" ושמו מלפנים היה יחזקאל אריה האנע.

יחזקאל האנע

הרבה נכתב על קורותיו ומאורעותיו של יחזקאל האנע שקראו לו האסקעל משומד, הוא היה לדברת עם אצל יהודי פולין בתחלת מאה הי"ט, ורבות נכתב עליו ואודותיו, יחזקאל זה הוא בנו של רבי אברהם אב"ד קוזמיר זצ"ל³⁷, תלמידו המובהק של הרה"ק החוזה הרבי מלובלין זצ"ל, הוא היה גאון אדיר ומופלג, ואמרו עליו שהיה מוכשר לרבנות בעיר הרבה גדול מעיירת קוזמיר רק בהיותו חסיד, ובאותם הימים משלו והנהיגו המתנגדים בערים הגדולות בפולין³⁸. המגיד³⁹ מקוזמיר היה מהמקורבים המיוחדים ומהתלמידים המובהקים אצל הרבי מלובלין, הוא היה בבחינת עייל בלא בר, והיה נכנס אל הרב הקדוש בכל עת מצוא ביום או בלילה בלתי נצרך לשאול או לקבל רשות ממי שהוא בהיותו חביב מאד בעיני הרבי מלובלין, והיה חסיד גדול וצדיק מפורסם⁴⁰. בני העיר ידעו וספרו מגודלתו ושמו היה נודע ומפורסם עד לאחרונה, ומקום קבורתו ומצבתו היה ידוע לכל הבאים והיה סמוך ונראה לציון הקדוש של הרה"ק רבי יחזקאל מקוזמיר זצ"ל עד למלחמה העולמית השנית שנחרבה ונקברה כל הבית החיים עם כל מצבותיה - כולל מצבתו ומצבת הרה"ק

יט. אשר קרא לספרו במהדורתו המקורית בשמו האנגלי "the old paths".

ב. מעט מאד הידיעות על אדם גדול זה, ואף שמו לוטה בערפל, כי כמה שמות נקרא לו בספרים וחיבורים, באהל הרבי באור הנפלאות עמוד ח בשם הרה"ג המפורסם רבי יוסף לעוויןשטיין הגאב"ד מסעראצק זצ"ל נקרא רבי יהודה ארי' ליב, גם ש. ל. ציטראן בחיבורו אוועק פון פאלק קראו בשם ר' ליבוש, אך בכל החיבורים נקרא בשם אברהם ובנו המשומד בשם יחזקאל, ולפחות באחת מן המקורות בשם יחזקאל אריה, אך כאמור אין הדבר ברור, שם משפחתו כאמור הוא האנע (ואולי יותר נכון האגא) כמו שנמצא חתימתו Hoga, ופלא שגם שם משפחתו נמחה זכרו, ובארכיוני מדינת פולין של תעודות לידה חתונה ופטירה של יהודי פולין מצאתי שם זה רק שתי פעמים מסוף שנות הי"ט (ושתיים מאיזור לובלין אשר עיירת קוזמיר היא שם) אך אחר זה לא נמצא זכרו.

כא. ע. נ. פרענק, משומדים אין פוילען עמוד 38.

כב. כך נקרא אצל יצחק אבן, אמנם באמת היה ר' אברהם "רב" דקוזמיר ראה להלן הערה מ"א.

כג. יצחק אבן, פוז דער גוט אידישער וועלט.

מקומיר ומקום מנוחתם - העתיקות של העיר קומיר עתיקת יומין בתולדות יהודי פולין ולא נשאר זכר משני הבתי חיים של העיר, וכן נאבדו נשחתו ונשרפו אז כל ארכיוני ופנקסי קהילת קומיר⁴⁵. יחזקאל נולד בשנת תקנ"א בעיירת קומיר, משחר ילדותו נראו בו כשרונות עצומות ועילויים, מרם מלאו לו ג' שנים כבר ידע "עברי" שלמד מעצמו, בהכניסו ל"חדר" התחיל ללמוד חומש ובשנה שלאחריו כבר למד גמרא, בהיותו בן שש לא מצא אביו מלמד מתאים בשבילו והתחיל ללמוד עמו גמרא ופוסקים. כשנסע אביו על ראש השנה להרה"ק מלובלין נשא אתו בנו האסקעלע הקמן להראות הרבי התכשיט שחננו בו ה' ית' ולקבל ברכתו הקדוש לגדלו לתורה ויראת שמים ואריכות ימים.

בלובלין היה המולה גדולה בימים נוראים והמון גדול של חסידים ואנשי מעשה וביניהם מאות רבנים ולומדים גדולים מכל קצוי פולין ושאר מקומות, ובאסיפה כזו נפגשו גדולי הלומדים וכמובן דברו ופלפלו בסוגיות עמוקות ובדברי הלכה העומדים על הפרק, ואותו האסקעלע בנו של הרב מקומיר נטה אזנו לשמוע ולהבין את דבריהם ומפעם לפעם ערב את לבו לדבר בפני גדולי הלומדים ולהביע דעתו לפניהם, ונשתוממו על הריצות שכלו ועומק דעתו, אך מלבד היותו חריף נפלא סיגל לו גם מדת העזות, ומפעם לפעם כששחק לו השעה למצוא מקום לענות עזות בדברי חידוד ושחוק, אשר נהיה למשל ולדברת עם, חציו שנונים עם גחלי רתמים, ולפעמים עשה מעשי התחכמות נגד מי שהוא לרוות צמאונו לשחוק וליצנות, ומדבריו מעשיו והיותוליו נכתב הרבה ואכמ"ל.

פעם כשנכנס אביו הרב עמו אל הרבי, והרבי תהה על קנקנו ודבר אתו ארוכות וקצרות, אמר בזה"ל, 'א אמת'ער תכשיט, ער מוז אבער האבן א גרויסע שמירה'. אביו הרב הוסיף שמירה על שמירתו ולא הניחו ממנו לרגע ושמר עליו ככבבת עינו ולמד אתו ומילא אותו ש"ס ופוסקים וגם בספרי קבלה מלא ידו.

בהגיעו לגיל עשרה שנים נשתדך לבת הגביר הגדול בקאומיר ר' אהרן מענדלאוויטש בן ר' יוסף שנהג עסקים גדולים עם הגביר הנודע ר' שמואל זבימקאווער ז"ל, ביום הגיעו לעול המצות נשא את כלתו והיא היתה אז בת שנים עשר. אחר התונתו דר בבית חמיו וישב שם על התורה בלי מרדה ודאגה בהיות חותנו עושר אדיר ולא חסר לו דבר. אך הדבר אשר חסר לו היה השגחת אביו, אשר מיום חתונתו נעשה האסקעלע לבעל הבית עצמי ולא היה עליו אימת אביו עוד, ולכן התיר לעצמו להסתכל בספרי חקירה ולאחר כך בספרי השכלה, וכפי המסופר התחיל זה עם סוחר "אשכנזי" מעיר דאנציג שהיה לו משא ומתן עם חותנו הנ"ל, ובראות האסקעלע את "האשכנזי" ראה לראשונה יהודי בלבוש אירופאי מגולה מזקן ופיאות, אותו סוחר בדברו עם האסקעלע ראה כי לגדולות נוצר, והשיא אותו ואת חותנו שילמד "לשונות" העמים וטוב תורה עם דרך ארץ ועל ידי ידיעתו בלשונות העמים יהיה לו יד ושם בחצרות הנסיכים ו"הפריצים" וזה יהיה למזכותו

כד. ש. ל. שניידערמאן, יליד קומיר, ווען די ווייסל האט גערעדט אידיש, עמוד 46.

וטובת חותנו בהנהגת העסקים הרבים שלו עם הגוים, וגם מוכשר הוא בטיב כשרונותיו והריצותו להיות למליץ בעד אחיו האומללים בעת הצורך, כזה וכאלה דיבר על לב האברך האסקעל, פיתה אותו בדברים ויפת, ועד מהרה לימד לשונות הגוים ושאר ידיעות, ומפעם לפעם הציץ ונפגע בספרי השכלה ולאט לאט התחיל לשנות מדתו בלבושו החסידי והתלבש בלבושי המאדע החדשה, ככה התדרדר מטה מטה.

וידהי פעם בעת נסעו לובלינה אל הרה"ק מלובלין, והיה מלובש במעילו שהיה על דרך המאדע בכפתורים גדולים - שהיתה אז להראות לפני כל את הכפתורים הגדולים לא בדרך החסידים הצנע לכת, שהיה הכפתורים מכוסים ומכונסים בפנים - עשרה במספרם, ויהי אך ראה אותו הרבי מלובלין, קרא את האסקעל אליו ואמר לו, ראה נא - ובשעת מעשה אחז בידיו הקדושים את הכפתורים ומנה אותם אחת לאחת - היום אומר לו עשה כך ומחר אומר לו עשה כך ולמחר ...¹²⁴ כה אמר היה האסקעל אוהב לצון, ואחר המעשה הנ"ל חשק לו להתלוצץ מהרבי בעצמו ולהנקם בו על הוכיחו אותו, ויהי ביום ערש"ק לקח פיסת נייר או קלף וכתב עליו בזה"ל, פתקא דמן שמיא, יעקב יצחק ברי אנת הוא מלכא משיחא, וכתב שם כי הרבי הוא הראוי לאותו איצמלא בעד מדרגותיו הגדולים והנוראים והוא הנבחר מן שמים להיות הגואל, והביא ראיות משמות הקדושים המרומזים בפסוקי התורה המראים בעליל שכעת הוא זמן התגלות המשיח, וכי הוא הרבי הוא הקדוש עליו המשימה לגאול את ישראל מגלותם, וכפל את הנייר וחתם עליו מלבר שם הוי"ה ב"ה בכתיבתו, ונכנס בלאט לחדרו של הרבי - שהיה מיוחס בזכות אביו הרב כנ"ל - והממין את הנייר בתוך כים מלבוש של שבת (הבעקימשע) של הרבי, והרבי כשלקח את המלבוש ללבושו צעק שהוא כבד מאוד, ובדקו מיד ומצאו את הפתקא ופתחו אותו בזהירות שלא ימחק השם מעליו וכשקראו לפני הרבי הכתוב בו, אמר הרבי חותמו של הקב"ה אמת, נמצא שהחותם את השם השתמש בכתיבת השם לשחוק ולהתעלל בו וחתם את שם השם בשקר, ונפלט מפיו הקדוש שמי שעשה זאת ימיר דתו רח"ל¹²⁵, ועוד באותו יום ש"ק בעצם

כה. אהל הרבי אור הנפלאות דף ח.

כו. אין האמנה בדברי המתנגד והמשכיל צעדערבויס בחבורו כתר כהונה שכתב - אחר שהביא הסיפור הלז ששמעו מבעל המעשה האסקעל משומד בעצמו - בעמוד 124 "לפי עדות החסידים אמר הצדיק על הלועג הזה (כי לא ידעו מי הוא, לולא ספר בעצמו אחר כך כאשר שמענו מפיו באזנינו) לא ישרים שנתו, אבל הוא חי (ואולי עודנו עוד בחיים) וכו', וכנראה בעליל שבכוונה סירס והפך את קללת הרבי משמד למיתה כי לא חפץ ליתן יקר להרבי ואף שהיה דבר ידוע ומפורסם ומובא בכל החיבורים המביאים הסיפור הלז בסגנון זה, אך מכל מקום לא בוש לשקר בכאלה ודרכו בכך, ומה נעשה לאיש יהיר ולץ כזה אשר כתב שם בעמוד הקודם לזה בזה"ל, זוכר אני שבימי שבתי על שלחן חותני בלובלין ספרו לי, שפעם אחת בא אליו איש עשיר והקריב לו פתקא, שמו ושם אמו וסיים עם כל בני משפחתו, וקרא הרב בקול עם כל בני משפחתו (הח' בקמץ) וחקרו ומצאו כי באמת נפתה לבו לנכרית. אך בעת ההיא שאלתי, מי ערב לי, כי גם אם אמת הדבר, אם לא לחש לו הגבאי מקודם דרכי האיש, ויחפצו החסידים לבלעני, ע"כ מדברי הפתי אשר יכחיש השמש בצהרים.

היום נסע האסקעל מלובלין לעיר ווארשא, ומאז קראו לו האסקעל משומד או האסקעל שמד'ניק אף שעדיין לא השתמד אזי.¹¹

לא נאריך בפרטי קורותיו של האסקעל ובכל הידיעות אודותיו הנמצא בספרים שונים, ובפרט סיפורי בדים ואגדות מוגזמים שנרקמו סביבו, רק בקיצור נמרץ נזכיר ראשי פרקים.

גזירות המלכות המדינת פולין על החסידים ורבותיהם בשנת תקפ"ד וביטולם

בגלל ידיעותיו והכרת שפת המדינה נתקרב האגע אל פריצים ונסיכים שונים¹², ועבד גם אצל הצענזור מטעם המדינה על ספרי יהדות, ומסופר עליו שהוא עמד לימין החסידים בשנת תקפ"ד¹³ אודות גזירות חקירות ועלילות המלכות על כת החסידים, שהתחילה בעיירת פאריצווע על ידי מפקד הז'אנדארמריה האלוף דלפוס, שהתלונן על כת החסידים כת חדשה ההולכת וגדל, ומעונותיהם הוא שאינם מתפללים בבית הכנסת אלא בבתי פרטיים, שם מתכנסים ומאחרים בלילה ועושים רעש והמולה וכך באים לידי הוללות, הם מפתים גם אחרים ממקומות שונים להסתפח אליהם ואלה מסתתרים אצלם בלי תעודות.

מאותה עיירה פאריצווע נפתחו הגזירות על החסידות בפולין ונמשכו קרוב לשנה. ההאשמה נגד החסידים נשלחה אל ועדת הפנים והמשטרה של הממשלה, ביום הושענא רבא תקפ"ד, בצירוף פקודה לחקור את העניין ולנקוט את האמצעים והצעדים

כו. הסיפור הלז מסופר באריכות מקושט ומציור בהוספות מרובות בספרו של יצחק אבן הנ"ל וגם בשאר הספרים הנ"ל ישנם כמה פרטים נוספות ליופי ונוי סגנון המעשה (אך כמובן אי אפשר לנו לברר התבן מן הבר, ולכן). הבאנו כאן הסיפור כמו שהוא בעיקר מספר אהל הרבי אור הנפלאות דף ח. והוספות זעירות מספרים הנ"ל. יצחק אבן בספרו הנ"ל כתב, שחסידים ספרו שהרבי התחרט אחר כך על קללתו את האסקעל ומאז השתמד האסקעל עד לפטירת הרבי בשנת תקע"ה הוריד הרבי דמעות בברכת שלא עשני גוי, ואמרו החסידים שבאלו הדמעות רצה להחזירו ליהדותו. עוד ספרו החסידים שהרב מקוזמיר התאונן לפני הרבי והתרעם למה לא הרגו הרבי בקללתו, וכעת שבנו הוא משומד הוא מנודה משני עולמות, והשיב לו הרבי בחי לא אוכל להחזירו אך אחר פטירתי אחזירו לך (וכך הוה שלבסוף אחר פטירתו של החוזה, עשה תשובה). אך באמת לא השתמד האגע בימי חייו של החוזה רק כמה שנים אחרי פטירתו, אך החוזה הוריד דמעות על קללתו אותו שראה שישתמד, והרב מקוזמיר דיבר על העתיד להיות מבנו היורד. ראה להלן.

כה. ומסופר עליו שבווארשא נשא אשה על אשתו ושמה יוטא יתומה בת חייט, ופעם נסע במרכבתו הנאה עם אשתו ושתי בנותיו, בנסעו ברחוב קרולעווסקע פגש את אביו הזקן נוסע על דראזשקע ישינה בדרכו אל הרופא, בראותו את אביו קפץ האסקעל ממרכבתו ורץ אל אביו הזקן ושאל בשלומו, והשיב לו אביו, יחזקאל, יחזקאל, היכן הוא העולם הזה שלך, איני מבין אותך ואת שאלתך השיב האסקעל לאביו, האם אינך רואה את רוב כבודי ועושרי וכל תענוגי עולם הזה לפני הם עומדים, שוטה שכמותך, אמר לו אביו, זה הוא חלק העולם הבא שלך, אך היכן הוא העולם הזה שלך. ש. ל. ציטראן, אוועק פון פאלק עמוד 12. וע"ש.

כז. המידע – על גזירות המלכות על החסידים והמסתעף – דלהלן לקוח מספרו של ר' מאהלר "החסידות והשכלה בגאליציה ופולין" המושתת ומתומך על מסמכי ופרטי-כל המדינה.

המתאימים, ועדת הממשלה הקרה ודרשה אודות כת החסידים ומנהגיה, הממשלה קיבלה מאת אחד המשכילים בווארשא יריבם המושבע ושונאם הנמרץ של החסידות כתב "ידיעה על כת החסידים" ובה האשימו וטפלו על החסידים את כל ההאשמות והשקרים שבדו מלבם המתנגדים והמשכילים, הממשלה לא פרסמה מי כתב את ההאשמה מיוחד נקמת היהודים במסור^ל.

אחר דרישות וחקירות - אשר קצרה היריעה כאן מהכיל כל דבריהם - יצאה החלטת ותשובת ועדת הדתות ביום י"ג אדר א' תקפ"ד, כי החסידים או בשאר השמות שנקראו "הוסיטים" או "קטאיובצי" (בעלי משי בלשון פולנית), כי חברה זו ההולכים בדרכים משונות ויש להם אמונות הבל ומנהיגיהם מתאמצים לקיים את היהודים בבערות ולהטיל עליהם את מרותם המוחלטת, וכל הפלכים נגועים בכתות אלו פחות או יותר, והעיר פשיסחא הוא מרכזם הראשי (ששם ישב אז הרה"ק הרבי ר' בונם מפשיסחא זצ"ל), ואסור ליהודים התכנסות לתפילה בבתים פרטיים אשר שם נוהגים החסידים להתאסף, וגם אסור לחסידים עליות רגל או כינוסים אל יהודים החשודים שהם ממנהיגיה של הכתה או חבריה.

החסידים לא ישבו בחיבוק ידים אך לחמו בעד קיומם הרוחני בכל עוז ואומץ בהשתדלות מרובה אצל הממשלה ולבסוף הצליחו שהממשלה הסכימה לחקור את דבר החסידים, ובי"ב תמוז של אותה שנה הודיעה ועדת הדתות על ייסוד וועדת המשנה המיוחדת לחקר החסידים והחסידות וכל המסתעף, וקראו את ראשי מנהיגי החסידים להתייצב בפני וועדת משנה זו לגלול את פרשת דבריהם וטענותיהם, פרטי-כל ומסמכים של ועדת משנה זו לא נשתמרה בארכיוני המדינה, אמנם מנהיגי החסידים אכן הופיעו בפני ועדה זו וגללו את טענותיהם והתווכחו את שונאיהם ומתנגדיהם, וגמצאו רמזים על הופעתם וטענותיהם בשאר ארכיוני המדינה^{לא}.

על וויכוח סוערת זו רבו הדברים שבעל פה, והאסקעל האגע משומד תופס לו מקום בראש בהוויכוח ובעמדתו לטובת החסידים, ומסופר שהוא הוא אשר העביר ידיעת גזירת הממשלה מרם יצאה לפועל לידיעתה של תמר'ל^ל אשת הגביר הנודע בערקע

ל. ר' מאהלער בס' הנ"ל עמ' 375 משער שהוא המשכיל אברהם בוכנר מחבריו של הצנזור המשכיל יעקב טוגנדהולד שר"י.

לא. מאהלער שם עמוד 379.

לב. ראה עץ אבות-מגילת יוחסין שבסוף ספר חידושי מהרא"ך (להגה"ק ר' אלעזר הכהן זצ"ל אב"ד פאלטוסק וסאכאטשוב, י"ל בווארשא תרע"ג) כתוב, פעם אחת שישב על שלחנו הטהור בסעודתא דזעיר אנפין סיפר מעשה רב, שפעם אחת גזרה הממשלה יר"ה גזירה שלא ינהרו הצדיקים והחסידים שמסתופפים תחת צל צדיקי זמנם והי' בעת ההוא בווארשא אשה אחת הצדיקת אשת חיל מנשים באוהל תברך ושמה תמריל ז"ל אשת הנגיד הגביר פועל צדק יקר רוח מיכאל בערקיס ז"ל, והיא נשאה חן וחסד לפני השרים הגדולים היא היתה חשובה להמשנה למלך האדון החסיד הרחמן הנקרא פאשקעוויטץ, הלכה היא בחריצתה והשתדלותה בכל השתדלות גדולות ופעלה אצל השרים ובטלה הגזירה מן הממשלה יר"ה. והנה כאשר מחשבתה הטובה יצא לפועל כפי רצונה והשיגה רשיון לידה כתוב וחתום בגושפנקא דמלכא ותשם פעמיה לאיש אלקים

בערגסון (בנו של ר' שמואל זאביטקאווער הידוע), והיא התיעצה עם גדולי החסידים בעיר ווארשא והחליטה שהרה"ק רבי מאיר'ל מאפטא צוק"ל¹, מתלמידיו הותיקים של החוזה מלובלין יהיה הטוען מצד החסידים, אך מאחר שלא היה יודע שפת המדינה שיתפה עמו את הרה"ק רבי בונם מפשיסחא אשר ידע בטיב העולם ובשפת המדינה מאז היה סוכנו של תמר'ל.

הצדיקים הרה"ק מאפטא והרה"ק ר' בונם באו לווארשא (אם כי היה חילוקי דעות ביניהם, כידוע), ושם התקיים הוויכוח, והמתנגדים - קרי המשכילים - העמידו את הרשע המשכיל הנודע אנמאני אייזענבוים שר"י לראש המדברים נגד החסידים, הרה"ק מאפטא והרה"ק ר' בונם סרבו להתווכח עם הרשע הנ"ל, ולכן אחר התיעצותם עם תמר'ל גמרו להשים המשימה על האסקעל האגע, ואמר אז הרה"ק מאפטא קריינא דאגרתא איהו ליהוי אפרונקא, כי האסקעל הוא הגורם לידיעת הגזירה, לכן עליו להתווכח ולנצח את הצד שכנגד, והרה"ק ר' בונם אמר, נגדנו עומד איש המשוקע במ"ט שערי טומאה [אייזענבוים] ולא נטריה להעמיד נגדו את מ"ט שערי קדושה, כי יותר מתאים שיעמוד נגדו האסקעל משומד אשר לא חסר לו מטומאתו של הרשע שכנגדו, ובודאי ינצחנו.

פרטי הוויכוח ודברי נצחון של האסקעל מובא בספרים וחיבורים הנ"ל ואכמ"ל, וימצאם הדורש שם², אמנם זאת נציין מה שהובא שסיפרו אז שהרה"ק רבי ר' בונם אמר אז לחאסקעל האגע, לא יועיל לך מאומה אף לא השמד, מוכרח אתה למות יהודי ועוד יהיה לך חלק לעולם הבא, ודברים דומים אמר לו הרה"ק מאפטא אז"ל.

אחרי דין ודברים יצאה החלטת הממשלה בכ' לחודש אב שהחלטת ועדת הדתות הוא שאין שום דופי בכת החסידים ומותרים בבתי כנסת מיוחדים לעצמם, ומעמם

קדוש ונפלא מאד גבר די ריח אלהין קדישין ביה שמחה בונם מפרשיסחא זצ"ל עם הבשורה הטובה הזו, ותאמר לו ברכות מזל טוב שבזכות תפילות הצדיקים יצא הרשיון מהממשלה יר"ה שרשות נתונה ביד החסידים להסתופף תחת צל צדיקי זמניהם, ובעת ההוא הי' אאמ"ו הרב הגאון הצדיק זצ"ל בקודש פנימה ואמר לו רבינו הקדוש בזה הלשון דע אלעזר שהאשה הצנועה הזאת חשבה בלבה שעשתה טובה גדולה בעולם מהרשיון הנ"ל ואין אנו יכולין לכחד שכוונתה היתה לשם שמים, אך אמנם היה טובה יותר שתשמע לעצתי שהיא תפעל אצל הממשלה יר"ה שיתנו פקודה הממשלה יר"ה שיעשה חומה ומבצר ובריחי ברזל ויעמידו אנשי חיל עם קנה רובה וגם קאזאקען עם נאגייקעס והאנשי חיל לא יניחו שום אדם שבעולם אפילו גדול שבגדולים לילך אצלינו אפילו עלם קטן שבקטנים שלא יבלבלו רעיונים שלנו, רק ליתן להמבצר החומה הזו אך להחיות את נפשינו פת במלח ומים במשורה אז עשתה טובה גדולה על כל העולם אם תפעל זאת, עכ"ד הקדושים.

לג. בעהמ"ח ספה"ק אור לשמים.

לד. לכל הוויכוח והניצוח של האגע לא נמצא שום ראיה ועדות במסמכי ארכיוני המדינה התומכו, אך כאמור התקיים איזה וויכוח או מעמד אשר בו הביעו החסידים טענותם, וברור שהרה"ק מאפטא והרה"ק ר' בונם היו ראשי החסידים אשר כנגדם בעיקר היה גזירת הממשלה, אך את כל דברי אגדות הוויכוח ובמרכזו הסיפורים עומד האסקעל האגע, הוא מה דעמא דבר ונכתב בספרים הנ"ל, ואם קבלה נקבל.

לה. ע. נ. פרענק בחיבורו הנ"ל.

ונימוקם עמם כי רוצים להנזר משאר העם לפיכך לא יושמו להם שום מכשולים בקיום תפילות בציבור בבתיים פרטיים, ובי' לחודש אלול הודיעה וועדת הפנים לוועדות העיירות על החלטת המדינה והשיב בפירוש את גזירתה הרעה על החסידים. השלטונות המקומיים לא במהרה רפו את ידם מרדיפת החסידים. ואת זה נלמד מן המסמכים הרשמיים של המדינה אודות חקירתה על דבר תלונת מנהיג החסידים בעיר אפטא.

הרשעים כים נגרש, ואף אחר ביטול הגזירה עדיין נמשכו הגזירות הרעות על החסידים בעיר אפטא¹, ולכן שלח הרה"ק מאפטא תלונה על השלטונות המקומיים לממשלה בווארשה, בבקשת הוראה מפורשת על דבר ביטול הגזירה נגד החסידים, הממשלה נענה לבקשתו ושלחה לו העתק מהחלטת הממשלה המתירה את מנייני החסידים בלי מפריע, לא נאריך בכל פרטי דין ודברים שנהיה שם, אך לבסוף הצליחו החסידים ותנועת החסידית הוכרה כחוקית לכל דבר אצל הממשלה, והרדיפות והנגישות נעצרה.

נחזור לחאסקל האגע, כאמור הוא נתקרב אל הרשות וישמו נמצא כמה פעמים במסמכי המדינה בנוגע היהודים אך לא לטובתם². בשנת תקפ"ה לערך שנה אחר חקירת הממשלה נגד החסידים וחדשים אחדים אחר נצחון החסידים, נשתמד חאסקל האגע, ונקרא שמו סטאניסלאו האגע, ונתקיימה בו נבואת החוזה. כמה שנים אחר כן נודעוועה ווארשא היהודית מעלילת דם, וצוררי היהודים הרימו ראש והכומר ציארני חיבר כתב שטנה נגד היהודים, וכאן אנו נפגשים שוב עם חאסקל משומד הוא חיבר ספר נגדי להכומר בשפת פולני ונקרא שמו "תא חזי" ונדפס בווארשא בשנת תק"צ, והוא נדיר מאד³ ובו מוכיח שקר העלילה ועמד שם לסניגורן של היהודים.

בווארשא התידד האגע עם ד"ר אלעקסאנדער מעקקאול, אשר היה ממונה מטעם המיסיון לחברה המיסיוניר בווארשא, וכאשר חזר מעקקאול ללונדון מקום מושבו בעצם לקח אתו את המשומד סטאניסלאו, ושם בלונדון עשה את העתקתו לספרו

לו. מן הענין לציין, מהנמצא במסמך של מפקד הז'אנדארמריה של השלטון המקומי באפטא, במענה על חקירת הממשלה על רדיפתם את החסידים, הוא השיב שהוא לא רדף את החסידים ולא הרגיע אותם רק בבדיקת הפאספורטים של החסידים הבאים לאפטא אל רבם בשבתות וימים טובים, ולדבריו שם היו באים אל הרבי בשבת כמאתיים חסידים ובמועדים הגיע מספר האורחים לחמש מאות או לשש מאות חסידים.

לו. הוא יעץ את הממשלה להסיר ולבטל את העירוב ששימים היהודים סביבות הערים, התאונן ודבר שטנה על הרבנים שאינם לומדים ואינם יודעים דבר לבד מלימוד התורה שבכתב ושבעל פה ומפרשיהם, וקרא להממשלה להביא ולהשתיל רבנים – קרי רע-בנים – משכילים, ועוד דברים כאלה, ראה GLENN DYNNER, MEN OF SILK עמוד 111 שהעתיק שם דברים אלו ויותר ממסמכי ארכיוני מדינת פולין.

לח. עותק ממנו – אולי היחידי – נמצא בספרי' של ביהמל"ר מספר H63. BM648 וכמה פרטים מתוכן הספר נמצא אצל ש. ל. שניידערמאן, ווען די ווייסל האט גערעדט יידיש. (מלבד זה חיבר אחר כך כמה חיבורים, וביניהם "שפת בריטאניא" ספר מדריך ללימוד שפה האנגלי, "אלדד ומידד" ספר וויכוח בעין ספר תא חזי הנ"ל, ועוד).

של מעקקאול ללשון עברי, הוא חיבורו המכאיש נתיבות עולם אשר הנציה בו שמו לדראון עולם^ל.

הבטחתם של הצדיקים מתקיים^פ

אחר צעדו הנורא הלז, התחיל רוח החרטה לקשקש בקרבו ונשמתו היהודי החל לפעם ^{אוצר החכמה} ופרסם כמה מאמרים בכתבי עת בלונדון בם הביע חרטתו צערו וכאבו על עברו, ודבר קשות נגד המיסיון וגילה פרצופם הכזבית ובפרט הוקע את החברה המיסיון בלונדון המפיצים אמונתם השוא בקרב היהודים, והתאונן ארוכות נגד המיסיון ומעשיהם^{פא}, גם נגד ידידו לשעבר מעקקאול ונגד חבורו נתיבות עולם שהוא עצמו העתיקו לעברית דיבר קשות וביטל את דבריו ומתקיף אותו קשות, ובאחד ממאמריו נרמז כי באמת הוא הוא המחבר של נתיבות עולם, באומרו על מעקקאול דרך לעג, כי הוא מתימר שהנתיבות עולם העברי נעתק מן עבודתו האנגלי, אך זה ללא אמת...^{פב}.

ולעומת זה הרים דגל אמונת ויקרת היהדות ודבר טובות על אחיו ולמד זכות עליהם. ובאחד ממאמריו הנדפסים כתב "האם לא הגיע הזמן לספר בעולם מי ומה אני, למרבה הצער - הוא משיב לעצמו - מצפוני לבי הטמונים בקרבי ישארו בי לעולם. לא אוכל להצטדק בעיני אדם לעולם, אמנם הטאתי מאד לפני אלקים, אך לו ידעו ראו והבינו אנשים את כל לבי אז יחמלו עלי במקום להרשיע אותי. הטאתי לאלקים לבדו ולא לאנשים, ואין למי שהוא להוציא משפט עלי, אבל השופט צדק הוא לבדו יודע לבות בני האדם. אין ביכולתי לתאר את כל קורות ימי חי, הדבר היחיד שאוכל לומר לאחיי היהודים, הם הדברים שאמר עכן ליהושע אמנה אנכי הטאתי לה' אלקי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי, ואני מצפה שלא ייאמר עלי אלא תשובת יהושע לעכן "מה עכרתנו יעכרך ה' ביום הזה". אני בעצמי - נגד תקוותי עתה - תרמתי הרבה בכתובותי להצלחתם החזק של יסוד השקר ואל הפצתם הגדולה ברחבי תבל לפתות וללכוד ברשת פח יוקשים אלה תמימי הדעת בקרב עם ישראל לשמד בצביעות, לכן אני מקוה ומצפה בתקוה חזקה, שלפני שאני הולך מכאן, לבטל את אשר כבר עשיתי, ולתרום לאושרו של האומה שלי ... זה הוא התפקיד האחרון שלי של חי, אהה ה' אלקים זכרני נא וחזקני נא אך הפעם ... כי יחיד ועני אני.

^{לפ}. שמו של האגע מופיע גם בחיבור אחר של מעקקאול, בשנת ת"ר הו"ל מעקקאול חיבור נגד העלילות דם בשפה האנגלי, בשם "סיבות להאמין שהעלילה נגד היהודים הוא שקר מיסודו", ונמצא שם חתימתם של ל"ה משומדים המאשרים את שקרת העלילה וביניהם נמצא חתימתו של 'סטאניסלאו האגע בן הרב דקוזמיר'.

^{פא}. המידע לקוח מן the Jewish historical society of England 1945 שם נחקר ונתבקר על ידי ב. צ. לאסק-אבראהאמס, כל מעשי וכתבי האגע, ובעיקר מסוף ימי חייו אשר אחזהו החרטה הגדולה על מעשיו וכתב כמה חיבורים ומאמרים נגד המיסיון והשמד, לא העתקנו כאן אלא קצת מהבא שם הנוגע לעניינינו.

^{פב}. והציג שם תמונה חיה של המצב האומלל של היהודים אז ובפרט במדינת פולין אשר תאחו צמרמרות לעיני הקורא את מצבם הירוד של היהודים דאז, והמסיון נצלו את זאת, יעו"ש.

^{פב}. ראה להלן.

ימיו האחרונים כפי שסיפרו עד ראייה²²

ד. וו. מארקס שכיהן כרב בעיר לונדון הבירה העיד לספר על ימיו האחרונים של האגנע, ונעתיק דבריו. עכשיו נספר על איש מדהים אחד המלומדים היהודיים הגדולים ושמו סטאניסלאו האגנע, הוא האיש אשר בבואו ללונדון נלקח לעבוד אצל מעקקאול והשתמד לנצרות, הוא הוא אשר חיבר בצוותא עם מעקקאול את החיבור נתיבות עולם וכן בתרגומו לאנגלית, האגודה המיסיונרית שילם לו שכר קצוב של 600 פונט לשנה ... בשנת תר"ח ביום שלפני חג הפסח בא אלי זה האיש סטאניסלאו האגנע וביקש והתחנן אלי שארשנו לבוא אל הסדר, הוא הוסיף לומר, איננו יכול לשאת את הצביעות שלי עוד, ומכאן ולהבא רצוני לחיות כמו שנולדתי "יהודי", כששאלתיו ומה תעשה לפרנסת חיותך (שעד אז עבד בעד המיסיון וקבל מנתו מהם כנ"ל), אגוע ברעב השיב, וזה יהיה כפרתי, אמרתי לו שאחד מתלמידיו הציע לתמוך בו, אך הוא סירב לקבל עזרה כל שהוא. בסוף שנת תר"ט שמעתי שהוא היה חולה מאוד והיה מוטל במקום אומלל מאד בחלק האחורי של בית החולים, הלכתי לראות אותו היה זה בליל קר מאוד בהיות החורף בתוקפו הוא שכב בעליית גג, רעדתי מקור, הצעתי לו כסף שיוכל לחמם חדרו אך הוא סירב להתחמם, נשלחה לו מזון ושאר דברים אבל הם הוחזרו לבעליהן, וכך מת האיש העלוב הזה, נקווה שתהא מיתתו כפרתו על השמדתו. ע"כ מעדותו של מארקס²³.

למעשה מצאה לאסק הנ"ל תעודת פטירה של האגנע, הוא מת בשנת תר"כ בכ"ו טבת, בתעודה נמצא הפרטים דלהלן, הבית והרחוב שבו מת, הוא היה פליט מפולין, מת יחידי רחוק ממשפחתו ואנשיו, ועוד כמה פרטים זעיריים, מקום קבורתו לא מצאה לאסק אף אחרי מאמצים רבים ולא ידוע אם בא לקבר ישראל²⁴.

מב הלן נלמד כי המזם ומחבר החיבור עצבים נתיבות עולם הוא הנוצרי אלעקסאנדער מעקקאול, והמעתיקו (ואולי אף המחבר כנ"ל) ללשון עברי הוא יחזקאל אריה האגנע.

²²הערות

מג. מתוך עדותו של ד. וו. מארקס. ראב"י של west London synagogue הבא בתוך Jewish chronicle, January 1907 עדותו וראיונו של מארקס היה בהיותו למעלה מתשעים שנה, דבריו מובא במאמרה של לאסק הנ"ל.

מד. עדותו וראיונו של מארקס הביא את תגובתה של מרת פינן בתו של מעקקאול שהיתה עוד בחיים אז, ומכתבה נדפסה בחוברת הבא של Jewish chronicle, היא כותבת, נא להרשות לי להעיר כמה הערות ונקודות לפי המידע האישית שלי, את האיש סטאניסלאו האגנע ידעתי היטב, בבואו מווארשא לאנגליא, הוא הודיע אותנו שהוא כבר נשתמד בפולין, אבא שלי מעולם לא הדריכו בעניני דת, הוא לא קיבל שכר משום חברה מיסיונרית נוצרית, פרנסתו היתה ממקור אחר לגמרי, הוא היה מתרגם ספרים מלשון ללשון, אך לא הוא ולא מי שהוא אחר עזר את אבי בחיבורו נתיבות עולם, הייתי כמעט תמיד בהחדר עם אבי בהיותו עובד על החיבור הלז, ויש לי ממנו תמונת זכרון חי בהיותו עם ספריו העבריים הענקיים סביביו, רק אחר גמרו את חיבורו תירגמו האגנע לשפה העברית...

מה. בחיבור men of silk הנ"ל כותב כי האגנע נקבר בבית הקברות של גוים, אך לא ידעתי מנין לו זאת.

ספר עקיצת עקרב

בעת נחקור מי הוא המחבר ספר עקיצת עקרב. מחבר הספר הוא לא אחר מהריעב"ץ בעצמו כנראה בעליל מסגנון הספר וניסוחו, ואם כי לא הזכיר שמו על הספר, הרי לא הזכיר שמו גם על רוב ספרי הריב שלו, ומעמו ונימוקו אתו כמש"ל, ולכן כתב שנכתב על ידי תלמידו¹, אך ברור שמחבר ספר עקיצת עקרב הוא הריעב"ץ ולא אחר, ונעתיק הנה כמה לשונות מדברי היעב"ץ בספריו ומתוכם נלמד למה לא קרא את הספר על שמו, וכי באמת הוא המחבר.

ז"ל בספרו עדות ביעקב יט.: גם בעת ההיא עדיין לא גזר המירה שלא לדבר מן הקמיעות, אם כן אני אומר אפילו לפי הנחת בעל דין המוען שאני הכותב והמדפיס, אין להאשים אותי, כי אין אדם נתפס על צערו, כ"ש שאין לתפוס את התלמיד המחבר², אם אמנם לא אוכל לכתוב שאני המדבר, מפי אקרא אליו, והוא הכותב על ספר בדיו, ולא השגחתי עליו אם הוסיף בו דבר מדעתו ... עוד נחבין לרמוז בשם עקיצת עקרב נומ' ר' יעבץ חושבניה דדין כדן.. אך אני בעצם וראשונה לא כיוונתי כי אם לברר הדין כדת וכהלכה, ולהשיב שואלי דבר באמת וביושר, מ"מ לא חפצתי להזכיר שמי על האשפה והסריות...

ובספרו התאבקות ל': כתב: ואחר שבתו הבית מעט בקשו ממנו הצד הטוב.. וימצא להם, ויצו לאשר על ביתו אנכי שלוחו הנאמן, אשר התעניתי עמו, ולא זזה ידי מתוך ידו, אפילו רגע אחד, ויאמר אלי קח לך מגלת ספר וקסת הסופר במתניך וכתוב יושר דברי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך.. ולא רצה שיקרא שמו על האשפה, ואעש ככל אשר צוני, והוא קורא אלי מפיו, ואני כותב על הספר בדיו, ובידוע שתורתו של רבי היא (רק בזאת שגיתי, שנקבתי בו שמות איזה בני בליעל תרבות אנשים חמאים, שאין מהראוי להעלות שמותם על שפתי, אף כי להזכירם תוך ספר נחמד כליל יופי אשר אין קץ ליפיו ולהדרו, בי אני העון), לכן לא עזבתי מלעשות בו רמז לשם רבי, וקראתיו עקיצת עקרב, כי מלבד שהוא שמו הנאה, יפה נזדמנה לי מלת עקרב, שהיא נומריקון ר' יעבץ בשוה, וקנה זה החבור כל כך שם גדול, שקונים אותו בעד שנים ושלשה דינרי זהב, עם היותו רק חמש בוגין נייר, ומה שארע אחר כך בחבור זה גם גדול ונפלא מאד, נזכר בקצרה בעדות ביעקב [דף יז: ואילך] ויש עוד דברים בגו אין די באר כל המאורע, ואשר עלה באנשים החמאים בנפשותם.

וראה גם שער הספר עקיצת עקרב "חבור מחוכם נרמז בו שם המחבר, המשמש בבתי שם ועבר" עוד שם בשער "קנאי בן קנאי המקנא לאלהיו... יריע אף יצריה כגבור

מו. בספרו של הריעב"ץ 'שבירת לוחות האון' נקרא מחברו (בהסכמת ר' אברהם הכהן מזאמאשט) 'דוד אוז בר"י' ומלבד שבלי ספק גם חיבור זה חיברו הריעב"ץ, אך כנראה נרמז גם שמו בשם זה כי דו"ד או"ז עם ב' הכוללים בגי' יעקב ב"ן צב"י במספר קטן, 'בר"י ר"ת בן ר' יעקב, שמו של אבי החכם צבי זצ"ל.

מו. וראה בספר שבירת לוחות האון ג. נאם המשיב גונח ומתאנח על אבוד זמן יקר... כבר גדרנו בפניו, וביחוד על ידי אחי בספר המחוכם עקיצת עקרב, משם תשובה...

יצא מלאך גבריאל על אויביו יתגבר, ויקנא לו תלמידו תלמיד חבר, המושל בכל אשר לו דולה ומשקה מתורת רבו נאמן ביתו וגובר". [א"ה, מלאך גבריאל גי' יעקב בן צבי עה"כ].

אך דברים יותר מפורשים ומבוררים כתב רבינו בספרו אגרת פורים: בימים הללו בקשו ממני הצד שלנו לסדר גם כן דרך שו"ת למצות מדותי על פי הדין וההלכה, לחייב את החייב על פי דת ודין תורה, ונמצאתי למבוקשם, וחברתי בס"ד ספר עקיצת עקרב ח"א, בשם תלמידי המדבר בעדי, בו בארתי כל חלקי הסותר כראוי. (אגרת פורים - כתב יד - מג. בסוף הספר).

הרי ברור מי המחבר ספר עקיצת עקרב הוא הריעב"ץ בעצמו, ואי אפשר לייחסו למי שהוא אחר.

זמן חיבורו של ספר עקיצת עקרב

והנה העקיצת עקרב נתחבר בשנת תקי"ג כמו שכתב רבינו בעדות ביעקב יח: "עקיצת עקרב פרט השנה מוכיח עליו שנתחבר בשנת תקי"ג בראשית השנה בחג הסוכות". כוונתו למה שכתב בסוף הספר עקיצת עקרב "הכותב וחותם ביום ג' בחג הסוכות לפ"ק" גי' תקי"א.

כאמור לעיל נולד יחזקאל האגע בשנת תקנ"א, אם כן נולד ל"ח שנים אחר חיבור הספר עקיצת עקרב (ואולי גם אביו נולד כמה שנים אחר חיבור הספר), הרי שאי אפשר להתאים לו "הסיפור המפליא" מצד זמנו. גם מצד מקומו לא יתכן כל הסיפור, כי יחזקאל האגע נולד בעיר קוזמיר שבמדינת פולין לאביו הרב מקוזמיר, שהי' תלמידו החביב של החוזה מלובלין, ולא באלטונא שבגרמניה נולד. לכד מכל אלה, יחזקאל האגע מת בכ"ו טבת תר"כ, והגאון רבי בנימין דיסקין זצ"ל נפטר בדמי ימיו בן ששה וארבעים שנה^מ ביום כ"ה אדר תר"ד^מ. הרי שנפטר כשיתסר שנים מרם מת האגע העומד במרכז "הסיפור המפליא" - שלפיה באה בתו של האגע אחר שמת אביה אל הג"ר בנימין דיסקין, והוא דבר שאין לו שחר.

ויפה העיר הרב שניאור זלמן ליימאן על "סיפור מפליא זה" בציינו לסיפור נפלא מעין זה - אך אמיתי - הנמצא בספרו של הריעב"ץ, עדות ביעקב יא: "וזל", "עוד אירע דבר מבהיל בעודי באמשטרדם, אחד היה דר באלטונא נקרא יועל ווינד מיל, ביתו היה בית ועד של מתנגדי, ביחוד הוא היה המאסף אותם, ולהיות בביתו חנות של שכר וי"ש, נזדמן פעם אחת בשבת במנחה, הלכו לבית הנ"ל שני אנשים נכבדים מאוהבים שלי, וכבר ישבו לשחות שם איזה אנשים מכת של האב"ד ושתו כוס לחייו, ושני אנשים אהובים שלי, הביאו זה לזה כוס של ברכה חיי וחמרא לפום רבנן ולשמי זכרוני לטובה ולברכה, ותשמע אשת הנ"ל בעלת הבית ותגער באנשים ההם ותוציאם בנויפה לומר להם שיצאו מן הבית מי שיזכיר שמי (אשר נקבה בקלם וקלון גדול, כפי ששמעה מהצד ההוא בימים

מח. כמו שכתב בנו הגאון רבי אברהם שמואל זצ"ל בהקדמת ספרו "לבני בנימין".

ממ. מליצי אש.

ההם) ופיה הכשילה לקפה את בניה, באשר היה אז הולך בחדר ילד שלה, ואמרה מרם שיהא הילד הלז כאיש הלז (ר"ל כמוני העני) ימות, והעובר שלה (כי היתה אז מעוברת) תפיל, וכן הות לה, התינוק שלה שקללה נפגע מיד במרם יצאו האנשים לדרכם, ונקבר למחר ביום ראשון, אח"כ הפילה עוברת, ולקץ שנים, אחר שכבר חזרתי לביתי בעזה"י זמן מה, נלכד האיש ברשתו שמצאוהו נשבע לשקר, ונעשה בו משפט חרוץ פה אלמונא" וכו' ע"ש באריכות.

יש עליך קפידא מאדם גדול מאד!...

את הסיפור דלהלן הי' מרן הגרי"ז זצוק"ל מספר כפי ששמע אותו מאביו מרן הגר"ח הגרי"ח הלוי זצוק"ל זי"ע ועכ"א. ומעשה שהי' כך הי', בזמן המחלוקת הידועה אודות הקמיעות, הי' אחד מתלמידי אדוננו קדושנו ה"תומים" זי"ע א אשר מתוך סערת המחלוקת נטה לבו מאחרי רבו הקדוש, וחטא בלשונו והפליט איזה ביטוי שאינו הגון נגד רבו ה"תומים" זי"ע א והגיעו הדברים לאוזני הקדושות של ה"תומים" זצוק"ל, והקפיד עליו, ונפק מפומי הקדוש האי לישנא: "נע וגד תהי' בארץ"!!! וסיפרו זאת להתלמיד שכך אמר ה"תומים" עליו.

ומאותו היום לא היתה לו מנוחה לאותו תלמיד, פשוטו כמשמעו, ויהי לנע וגד בארץ, במקום שהי' ביום לא לן בלילה, ובמקום שלן לא נשאר למחרת היום, וכך נדד בחוסר שקט ובהעדר מנוחה מעיר לעיר וממדינה למדינה.

וידי היום בדרך נדודיו הגיע לקושטא אשר במדינת טורקיה, ושם כיהן פאר איש האלוקים ה"חכם הספרדי" רבנו חכם יצחק בכר דוד זי"ע א בעל ה"דברי אמת".

התלמיד הגיע לקושטא ביום ששי, ובליל שבת קדש התפלל בביהכ"נ של ה"חכם הספרדי", ושמה הי' המנהג שאחרי התפלה התיצבו כל האורחים בשורה, וה"חכם הספרדי" הי' מסדרם היכן יאכלו, את זה שלח לפלוני ואת זה לאלמוני, והתלמיד הנ"ל התיצב ג"כ בתוך כל האורחים, ולא סידר לו ה"חכם" מקום אכילה, והי' לו הדבר לפלא, אך חשב שאולי לא הרגיש בו ה"חכם".

וידי בבוקר אחרי תפלת המוסף ג"כ התיצבו האורחים כבליל שבת, ושוב סידרם ה"חכם", ושוב את התלמיד האורח לא סידר, וחרה לו הדבר להתלמיד, אבל שתק. לזמן המנחה נכנס ה"חכם" לביהכ"נ להגיד דף גמרא לפני הציבור, והקשיב התלמיד הנ"ל לשיעור, ושאל שאלה ולא ענהו ה"חכם", אח"כ שאל פעם שני' איזו שאלה וג"כ לא ענה לו, ואח"כ שאל שאלה פעם שלישית וג"כ לא השיבו. וכאן פקעה סבלנותו של התלמיד ופרץ בבכי, ושאל: מה יש להרב עלי? כי הלא דבר הוא, גם שלא סידר לי מקום אכילה אתמול והיום, וגם שאיננו עונה לי על שאלותי!... ועל זה השיב לו ה"חכם": "יש עליך קפידא מאדם גדול מאד"!!!

והתחיל התלמיד לחשוב בלבו מה קפידא יש עליו מאדם גדול, ונוכר מכל הסיפור שאמרו לו שה"תומים" התבטא עליו כנ"ל. ואמר התלמיד לה"חכם"; א"כ אלך ואבקש ממנו מחילה!... וע"ז השיב לו ה"חכם" מסופקני אם תמצאנו!... מיד אחרי יציאת השבת שם התלמיד לדרך פעמיו לכיוון העיר פראג, עירו של ה"תומים" וכאשר הגיע בדיוק אז הוציאו את מטתו הקדושה של ה"תומים" להלויה...!

אמנם מה נעשה ביום שמדובר בה, הלא הרבי ר' יונתן נפטר ביום כ"א אלול תקכ"ד, וככתוב על מצבת קבורתו (לא בפראג כי אם באלטונא), וחבל שהחכם בכר דוד זצוק"ל כבר נפטר בשנת תקט"ו, וכפי שכתוב בספר קורות היהודים בתורקיה ח"ה פ"א, ובספרו דברי אמת שנדפס בשנת תק"כ, נזכר הוא ז"ל בברכת המתים בשער הספר, וכן הוא בהקדמות בניו ובהסכמות הרבנים, מעתה שכבר נפטר כמה שנים מרם פטירת הגאון הרב ר' יונתן זצ"ל, ובודאי השומע לא דק וגברא בגברא החליף. זכר צדיקים לברכה.

אחרית דבר:

מחלוקת לשם שמים סופה להתקיים

אף אחר שעבדו רבנן שלמא ופיוסא עדיין הדי המחלוקת נשמעים בבחינת ו' דשלוש קטיעא (אין כוונתנו על אותם מחרחרי ריב הדוברים על צדיק עתק וגו', כנראה לא שמיע להו כלומר לא סבירא להו אשר עבדו רבנן שלמא, שאין כאן מקומו להשיב על עקב בושתם ולהראות בעליל האיד שגו ברואה פקו פליליה, יעצו לחבל ענוים בדברי שקר, ומלבד התחצפותם ועזותם נגד קדושי עליון, עוד הרחיבו עוז בנפשם לפצות פיהם נגד גאון יעקב בדברי שוא ותפל, כמו דוד ליב צינץ ויקותיאל יהודה גרינוואלד ודומיהם, וכאמור אין כאן מקומו להראות את כזביהם ולגלות את כחשיהם), ואם שעיקר מאמרנו כאן בעצם וראשונה הוא לעשות שלום בשלימות בין הני תרי צדיקי, עדיין מצינו כמה וכמה צדיקים לדורותיהם אם שראו ידעו והכירו בגדולת וצדקת אלו הצדיקים, יש שציידו ועמדו לאחד מן הצדדים וראו בו יתר שאת ועוז (ולא נפרט כאן מכל הנמצא בידינו בכאלו כי קצר המצע מהשתרע).

ולדוגמא, הנה ידוע שהגה"ק בעל ישמח משה צידד לצדו של ר' יונתן והגה"ק בעל דברי חיים לצדו של הריעב"ץ, ראה בית יהונתן (לגר"ו הנ"ל, בהערות והוספות דף ד:), ואולי הוא הוספה מאת ר' אברהם איטינגא במכתבו שם, יעו"ש) וז"ל, סיפר לי הגה"צ בנש"ק שהי' כקש"ת מו"ה יואל מט"ב שליט"א מסאטמאר, וז"ל, אבי זקני הגה"ק ישמח משה תמיד היה מספר מגדולת רבינו כו"פ ז"ל ומהמחלוקת שהיה לו עם הג"מ יעב"ץ, ותמיד היה מסיים והעיקר שהצדק והאמת עם רבינו ז"ל, ופעם אחת היה

ג. ספר פניני הגרי"ז עמוד קפד, ובשינויים זעיריים בספר שמושה של תורה עמוד רט.

אצלו הגה"ק בעל דברי חיים זצ"ל שהיה נכד להג"מ יעב"ץ [מעות, כי לא היה נכדו רק נכד החכם צבי כידוע], ולפי שהיה דרכו של הגה"ק מהר"ם לדבר תמיד מהמחלוקה זה ביקש ממנו שלא ידבר מזה כי הרע לו קצת, אולם הגה"ק הנ"ל אמר גם כן לפניו שהצדק עם רבינו ז"ל, וכאשר התפלא על זה הגה"ק בעל דברי חיים, אמר לו א"ז הגה"ק ז"ל שהוא בר מזלית של רבינו ואני מכין ב"ה לדעתו הגדולה הן חריפות והגדה, ויודע שאהי' בהיכלו בגן עדן העליון, כן אמר לו הגה"ק מהר"ם מ"ב. ע"כ שמעתי מהגה"צ הנ"ל שלימ"א. [ודבר נפלא מצינו, שהי' הגה"ק בעל ישמח משה בר מזל' גם בענין הקמיעות, שהיה גם כן נוהג ליתן קמיעות כידוע, וגם עליו יצא עוררין בקול רעש גדול מדיין אחד בעיר אוהעל (ואולי ניתן להאמר כי מרמות רוחא יתירא דאית ביה דבר קשות כאלו), יעוין ספרו מוסדות תבל (ויין תק"פ) עז: ע"מ, ובהקדמת הספר].

ובספר דברי דוד (סיפורים וענינים להרה"ק רבי דוד מקשאנוב זצ"ל דף ל"ו, ברוקלין נ"י תשס"א) הביא המעשה הנ"ל והוסיף 'כשנעשה נכדו הרה"ק ר' משה יוסף מ"ב זצ"ל חתן אצל הגה"ק מקרשאנוב זי"ע, והישמח משה נסע אז להתתונה, הפצירו בו בני ביתו שלא ידבר מענין זה כלל, כי היות שהדברי חיים הוא נכד הגה"ק בעל חכם צבי זי"ע, והיה הגיל להתייחס בזה מאד, ולכן היה מגין על כבוד דודו היעב"ץ וכו', אמנם הגה"ק בעל ישמח משה זי"ע החזיק במנהגו, ובכל יום היה מדבר מענין זה ומסיים כנ"ל והדברי חיים ישב שם, ולא הגיב כלום על דבריו יא.

ולעומת הישמח משה הדברי חיים לא הוה ניהא ליה בזה כנ"ל, ושבחיה דהריעב"ץ בפומיה כל עת מצוא, ראה בהסכמת הגה"ק בעל חקל יצחק מספינקא לספר עץ אבות (סיגעט תרע"ב), שכתב, 'וכבר העידו בני רבינו הגה"ק מצאנו זצוקללה"ה בהסכמותיהם איך ששמעו מאביהם שסיפר אשר הבעש"ט זי"ע ועכי"א אמר להגה"ק מוה"ר אפרים זצ"ל שהיה אחיו של הרב הגה"ק יעב"ץ [וגם הותנו בזו"ש, עי' דרוש שמש צדקה בסופו], בזה הלשון אף על פי שאחיד יעב"ץ נמנה בין כת המתנגדים מכל מקום כל היום הוא דבוק בעולמות העליונים עכלה"ק' (ישנם עוד כמה מאמרים משמיה דהבעש"ט בשבחיה דהריעב"ץ, אך אין עת האסף פה, ויבא במקומו בעזה"י).

הסכמות בני הדברי חיים הוא על עץ אבות מהדורת קראקא תרמ"ג (חיפשתי את ההסכמה בכו"כ ספרי עץ אבות מדפוס הנ"ל, ולא מצאתיה, וכפי הנראה מצוי רק בעותקים בודדים), ובספר דרכי דוד הנ"ל מובא הסכמת הרה"ק מקשאנוב על ספר עץ אבות שהוא כנראה מה "שהעידו בני רבינו הגה"ק מצאנו בהסכמותיהם" המוזכר בהסכמת בעל חקל יצחק, וז"ל, "על הדפסת הספר היקר עץ אבות מדודי זקני הרב מרן הגאון הצדיק כו' מוהר"י יעב"ץ נבג"מ, נפלא בעיני איך לשבח ולגדל את המפורסים שאין צריך ראיה,

נא. [א"ה: כנראה דטעות נזדקק כאן, כי הלא רבי משה יוסף נולד אחר פטירתו של הישמח משה ונקרא על שמו, והאיך יתכן שיסע על שמחת אפריונו? וכנראה שגברא בגברא החליף הכותב או המספר, וכפי המקובל היה עובדא זה אצל חתונת הגה"ק משיניאווא כשנעשה חתן אצל הגה"ק בעל ארי' דבי עילאי חתן הגה"ק בעל ישמח משה זי"ע].

וכי מי לא ראה עוד או לא שמע גודל קדושתו וענותותו, וגם אנכי שמעתי בלתי היום את אשר הקשבתי מפה קדוש אאמו"ר הגאון הגדול הקדוש צדיק יסוד עולם כו' מוהחזק"ש זצלה"ה איך שבעש"ט הק' הפליג בקדושתו ואמר לאחיו הרב כו' אפרים נבג"מ אשר אחיו היעב"ץ זצלה"ה אף כי הוא בין האשכנזים [בהסכמת בעל חקל יצחק "המתנגדים"] נמנה, עם כל זה כל היום הוא דבוק בעולמות העליונים".

וע"ע בספר דברי דוד הנ"ל מעשה נורא - שסיפר בעל דברי חיים - מהבעש"ט שהציל את הריעב"ץ בדרך גם ופלא ממתנגדיו שיזמו עליו להחרמו. וראה בספר דרכי חיים 'בעת שהיה הד"ח חולה ואעפ"כ אכל מרור, ואמר ר' יעקב עמדין היה רגיל לומר כשהיו נותנין לו כל הללא דעלמא שיוכל לאכול או לא היה יכול לאכול בשום אופן, אך כשרצון הבורא הוא שיאכלו יכולים לאכול' וכו' יעו"ש.

הגה"ק מהרי"א מקאמארנא כתב גדולות ונוראות על הרבי ר' יונתן, יעוין בספרו נתיב מצותיך נתיב התורה כתב, "ואם הייתי בעת מחלוקת רבינו יהונתן הייתי אומר לו צדיק שתוק ואל תענה ולא יתבלבל מחשבתך הקדושה בדברי היתול ושחוק של אלו המצירים, בודאי היה נתבטל תיכף המחלוקת" וכו' ע"ש, ועע"ש סוף נתיב אמונה מגדולת מדרגות ר' יונתן, וראה עוד שם בנתיב התורה שכתב, ולפעמים עומד על הצדיק מחלוקת מגלגול עבר, כמו שהיה לרבינו יהונתן הקדוש שהיה נשמה גבוהה, ועמד על הצדיק מחלוקת כזה להחליש דעתו ולשבור לבבו כאין לתקן, ומה שנכשל במחלוקת מרן הקדוש קודש קדשים פני יהושע יש בו ענין נפלא אין לכתוב וכו' ע"ש. ולעומתו התמודד עם הריעב"ץ בדבר ספרו ממפתח ספרים אם כי כתב בלשון זהירות והערצה יעוין בספרו זהר חי, וראה מאמריו בקובץ אור ישראל מג.

[ומצאנו] אה וריע להרה"ק מקאמארנא זצ"ל שענין המחלוקת ההוא היה מעניני תיקוני נשמה, ראה ספר שמרו משפט תנינא להגה"צ ר' עקיבא יוסף שלעזינגער זצ"ל, סיפור נפלא ממקובל אחד שבא לעשות את הפסח אצל חותנו הגה"ק מקאלאמיא זצ"ל, והיה לו יד ושם בגילגולי ותיקוני נשמות - וראה שם שתיקן נשמת איזה רב לעזו שנתגלגל בכלב שהיה נמצא תמיד תחת שולחנו של ר' הלל מקאלאמיא בכל עת סעודתו, ומני אז ואילך הלך לו ולא בא עוד אל השלחן - ונמצא אתו ספר גילגולי נשמות בשם ספר האבי"ב, ומהדברים שהביא הגרע"י מהספר ההוא, הביא גם מר' יונתן והמחלוקת עליו, וז"ל, ועל רבי יהונתן זצ"ל כתב, נשמת יהונתן בן גרשום ועל שמעה עצמו בגלגול הראשון ואמר נח לאדם למכור עצמו לעבודה זרה ואל יצטרך לבריות (כ"ב ק) על כן סבל כל כך שיצא עליו שם רע וכפרת עון (לע"ז) על זה וכו'. ע"ש].

ולעומתו הרה"ק רבי מרדכי מטשערנאביל זצ"ל ובניו הק' זצ"ל צידדו לצד הריעב"ץ, ראה גליון בחצר הקודש (סקווירא, פר' בא תשס"ח), וכוונתו שם למה שסיפר כ"ק אדמו"ר מהרי"י מסקווירא זצ"ל שזקנו הרה"ק רבי מרדכי מטשערנאביל זצ"ל היה לו בסוכתו

לנוי סוכה ציור דמותם של הגי תרי צדיקים הר"ר יונתן והריעב"ץ זצ"ל חקוקים ומשוחים בששר בהדי הדדי, ואמר כבר עבדי רבנן שלמא בגנוי מרומים, אמנם הוסיף הרה"ק ואמר, שם בעלמא דקשוט יודע הר"י זצ"ל כי האמת והצדק הוא עם הריעב"ץ זצ"ל. משמיעת הרה"ה ר' אשר אנשיל וואלדורבסקי שליט"א מוותיקי חסידי סקווירא ששמע מפ"ק. אך מהסכמתו הנלהבת של הרה"ק מטשערנאביל לספר מגדל עוז אין ראיה, שכן ישנו הסכמתו על ספר אהבת יונתן אשר לא נופל הוא מהסכמתו על מגדל עוז, ומה שרמזו שם הגר"א פדווא שליט"א גאב"ד לונדון על הסיפור אודות הסכמת הרה"ק מרוזין לספר מגדל עוז, נעלם ממנו שזהו מסיפורי בדים והבאי, כאשר יש אתי הוכחות ברורות אשר אכ"מ.

[ואגב] הסכמתו של הרה"ק מרוזין על הספר מגדל עוז הוא מהסכמותיו היחידים, ולבד מהסכמתו על ספר חסד לאברהם לוקנו הרה"ק ר' אברהם המלאך זצ"ל והסכמתו על דברת שלמה להרה"ק מלוצק זצ"ל תלמידו המובהק של המגיד ממעזריטש (זה אשר כתב על הרה"ק הנ"ל בהסכמתו, "ספר הנכבד דברת שלמה אשר חיבר הרב הצדיק מו"ה שלמה לוצקיר זצ"ל וכו'), לא מצאתי לע"ע עוד הסכמה ממני "בכתב".

אמנם אמיתת סיפור הדברים אשר היה בדבר הסכמת הרה"ק מרוזין על הספר מגדל ^{עוז}עוז, ראה בספר תולדות יוסף (מהגה"צ ר' מתתיהו לנדא זצ"ל, אות י) אשר שמע מפי אביו הגה"צ ר' יוסף לנדא אב"ד יאס זצ"ל, וז"ל, "אחר פטירת הרה"ק מאפטא היה נוסע לרוזין, וכשרצו להדפיס הסידור חלק שלישי להגאון ר' יעקב עמדין זצ"ל לקחו תחלה הסכמה מהרה"ק ר' מרדכי מטשערנאביל זצ"ל ואחר כך באו עם הכתבים [כוונתו למגדל עוז שנדפס על ידי הריעב"ץ בעצמו] להרה"ק מרוזין ליקח הסכמה, שלח אחר אאמו"ר ז"ל ובא לרוזין וישבו ביחד לילות הרבה ונתנו עין עיונם בהכתבים ונתן הסכמתו ונדפס אז בברדיטשוב, וז"ל בהסכמתו מגדולת וקדושת הריעב"ץ, ... "אור זרוע לישרים מאיר ומוזהיר ככוכבים במסילותם וכפנינים יקרים וכפו נחמד מעט הכמות ורב האיכות אשר חיבר הרב הגאון תפארת עוזינו הצדיק המפורסם מוהר"ר יעקב עמדין זצ"ללה"ה, על אדני פז יסודתו ומחצבתו להורות דרך הישר בשכל צה בענין התפלה, והנה ביום ראות בו, ובראותו זיו הילולו, אחר אשר הוא מאוד נעלה, וכבר יצא צנורים החכמה מהגאון הצדיק הנ"ל בסידורים הקודמין אשר נדפסו וכו' יעו"ש. ודב"ל.

וראה עוד מהערצתו הגדולה של הרה"ק מרוזין להריעב"ץ, בעדותו של הגה"צ ר' שבתי ליפשיץ זצ"ל במכתבו בספר הדרת קודש (להגרי"מ היבנער אב"ד ניונוב, דף י). "הנה שמעתי ממגדי אמת שהיו בעת שהובא הספר הנ"ל [בן יוחאי לר' משה קונין] לפני הה"ק והטהור קדוש ישראל מרוזין זי"ע, ענה ואמר טובים לי הקושיות של הרב ר' יעקב עמדינער ז"ל [בספרו מטפת ספרים] מהתירוצים של המחבר הזה". וכן יש עוד ועוד דוגמאות כאלו ואכמ"ל.

אך יש כאלו אשר העמידו את מידעם או את זקנם לצד מן הצדדים אשר העריצו והעריכו, וראו עצמן ראויים לאותו אצטלא ולהם ניתן משפט הבחיר"ה לדעת את מי האמת והצדק, ויש אשר נודעה בין החיים עמדתם ודעתם בהיותם עלי אדמות, אך הבאים

אחריהם לא ניהא להו כי האיש אשר יתכבדו וייתיהסו בו טעה ושגה בדבר ברור ופשוט לפי דעתם, ולכן גמרו אומר לשנות דעתו ומעמו ולעשות רצונו כרצונם, ולמטרתם זו אף זייפו בשמו אגרת אשר כביכול נקט - ואף החליף - צד וכתב מרורות על צד שכנגדו (של הזייפן), כוונתנו על איגרת של רבי יצחק זעליג קרא זצ"ל הנדפס בספר דרכי חיים (לר' חיים יעקב נפתלי הנקרא ר' נפתלי וויערושאווער זצ"ל, פיעמקוב תרצ"א עמוד 81-82, שהתייחס לר' יצחק זעליג הנ"ל (שהיה בנו של ר' אברהם בנימין בן ר' משה יהודה ליב בן ר' בנימין בינוש חתן ר' זאב וואלף אוירבאך חתן ר' חיים קרא בנו של ר' יצחק זעליג. ספר ברכת אפרים, לונדון תש"מ), אך לא הגיד לנו האיד בא המכתב הלז לידו אם קנהו ממנו שהוא או ירושה בידו), והוא לפ"ד "העתקה נאמנה אות באות" שנכתב כביכול אל ר' אריה ליב אבד"ק אמשטרדם (גיסו של הריעב"ץ שהיה גם כן מעורה במחלוקת זו בידוע), ובה קרא ר' יצחק זעליג תגר על ר' אריה ליב אשר הכניסו לריב זה בשלחו לו את הקמיעות המזויפות על שמו של ר' יונתן והרבה עליו דברים לצאת נגדו, אך אחר שר' יונתן שלח אל ר' יצחק זעליג הנ"ל מכתב ארוך אשר בה הראה ידו הגדולה בנגלה ובנסתר, גם שלח אליו "הקמיעות האמיתות ופירושיהם", נחם על אשר עשה בצאתו נגד הר"י, וחרה לו על ר' אריה ליב אשר הסיתו לבלע חנם את הר"י, ומבקשו שיסיר המשטמה מעל לבו, וגם יכתוב לידיד נפשו ש"ב הגאון מופת הדור ר' יעקב יושע (בעל פני יהושע, העומד במרכז המחלוקת), שלא ישמע לקול מלחשים הדוברים על צדיק עתק בגאווה ובזו ויתווך השלום ואויב יהפך לאוהב וכו'. וחתום, נאום ידידו זקן ולקי"ל יצחק זעליג המכונה קרא חופ"ק הנובר, חתני הגאון כו' מוה"ח ג"י אבד"ק קאליש הוא אצלי ודו"ש. יעו"ש.

ומרם נוכיח כי המכתב הלז הוא מזויף, נאמר כי בוודאי נקי אותו צדיק מעון זה לזייף ולתלות באילן גדול בוקי סריקי, רק מציאה מצא וחשב כי זה כתב ידו של זקנו (אך מכל מקום לא נקי הוא ז"ל מתלונה, על אשר בהקדמתו לאגרת זה הרחיב פה ולשון על הגי תרי צדיקי וקדושי עליון הריעב"ץ והפני יהושע זצ"ל בכתבו עליהם דברי לעז ודופי השגור בפיהם של המשכילים והפוקרים בזמנו אשר אין ראוי וכדאי להעתיקם כאן וכ"ש להשיב עליהם).

אמנם בלי ספק הכתב הלז לא מתחת ידו של ר' יצחק זעליג יצא, ואלו הן ההוכחות, בכתב זה קרא רי"ז תגר על רא"ל כאלו הוא שלח לו קמיעות וכי הוא הסיתו להתערב במחלוקת, אכן באמת היה זה רי"ז ששלח קמיע מר"י שנתנו ר"י לאחד בעברו דרך עירו 'הנובר', ראה ספר שפת אמת ולשון של זהורית דף זו: כד. כה; גם הוא היה עומד בעובי הקורה כאשר נראה בעליל בספרי הריעב"ץ, ואלמלי אמת היה שהרי"ז כתב מכתב כזה לא הוה הריעב"ץ שותק מזה ועודו מחזיקו לצדו אף אחרי פטירתו, ככתוב בספרו עדות ביעקב לה: ובעוד מקומות, וגם הרי"ז לעומתו לא הוה שתיק ומוחה בו בפומבי, גם מצד תוכן האגרת נראה זיפו מתוכו, כי מאי קסבר - רי"ז המדומה - שבאגרתו הקצרה בלי שום ברור דברים ובלי מופת חותך רק מטעם שהרי"א כתב 'לו' מכתב ארוך

יתהפכו רא"ל והפני יהושע מאויבים לאוהבים, ומה גם למה לא שלח בעצמו אגרת לבעל פני יהושע ולמה סמך על רא"ל שיהפכהו מאויב לאוהב, בפרט בהיותו לפי דברי האגרת הזאת 'ש"ב' וידיד נפשו של הפני יהושע (אגב, באגרתו של רי"ז הנדפס באספקלריה המאירה בהזכירו שם את אב"ד דק"ק פרנקפורט דמיין הוא בעל פני יהושע, לא הכתירו בתואר 'ש"ב').

אך עיקר ההוכחה על זיופו הוא, כי אלמלי אמת הוא שחזר בו רי"ז וכתב מכתב הנ"ל לרא"ל הרי בודאי ידע מזה ר' יונתן, כי בודאי היה רי"ז כותב גם לר' יונתן ומודיע ומוודה לו על טעותו במכתב פיוס ובקשת מחילה על חשדו אותו בחנם, והנה ספר לוחת עדות להרי"א נגמר בח"י תמוז תקט"ו ככתוב על שער הספר ההוא, והרי"ז נפטר בי"ד סיון תקט"ו ככתוב על מצבתו, נמצא שעל כרחק כתב אגרת זו מרם נגמר ספר לוחת עדות (כי לא נמצא תאריך על אגרת זאת, שלא ככל האגרות והמכתבים של רי"ז שבכולם נמצא תאריך זמן כתיבתם), ואלמלי חזר בו הרי"ז בחייו בודאי היה נדפס מזה בלוחת עדות.

אמנם אדרבה מצינו את רי"ז משך כמה שנים עסוק בעסק זה עם רבני דורו למן מכתבו הראשונה כ"ח סיון תקי"א עד לכ"ב תמוז תקי"ד, במכתבו זה האחרון (הנדפס לראשונה בכתבי הגאונים אות טו מכתי"ק) לר' אריה לייב אמסטרדם הנ"ל, קובל הוא על פרנסי האמבורג שמפיצים שמועות שוא שהרב מדוקלא והרב מקראקא משכו ידיהם מהמחלוקת והתחרטו על שיצאו נגד ר' יונתן (יעו"ש בהערות בעל כתבי הגאונים כי אכן אמת הדבר שהם חזרו בהם ועמדו לצדו של ר' יונתן), ודבר שנצטער בו אותו צדיק נכשלו בו זרעו אחריו - או מי שהוא - לשווייה נפשיה הדרנא.

זאת ועוד, כי מצינו את ר' ישראל קרא זצ"ל דיין דגלוגא בנו של ר' יצחק זעליג הנ"ל עודנו בחליפת מכתבים עם הריעב"ץ בשנת תק"כ ועומד לצדו בכל תוקף, ובפתיחת דבריו כותב "אשר בהלו נרו עלי ראשי כבוד אאמ"ו הגאון המפורסם זצ"ל, היה לי פתח פתוח לעייל קמי מלכא" כו' (התאבקות מג:-מו; שם מאריך בשבח ספרי הריעב"ץ, לחם שמים, סידורו, ומגדל עוז, וכותב שם, יאמין לי אדמ"ו בלתי חנופה (ומי שיודע מהותי ואיכותי יעידון ויגידון שתמיד לא אחזתי במדה מגונה זו ולא יבוא חנף לפני, ומאי דשנא לי כו', אך כלבבי כן פומי) שכמה פעמים אנכי משתומם, תמה אני אם נמצא בדור יתום כזה איש אשר רוח ה' בקרבו כמוהו, וכו'. יעו"ש דבריו כי נעמו), ואלמלי היה אביו חזר בו לא היה כותב דבריו אלה וכאלה, והוכחות אלו הנם לכד מכמה דיקדוקי לשונות וענינים זעירים, ולדוגמא בחתימת רי"ז כתוב 'ידידו זקן', שלא השתמשו בלשון כזה באותו זמן (והוא תרגום לשון אידיש המדוברת ללח"ק, ומה הוא הר"ת 'ולקי"ל'), גם צריך לברר אם אותו מוה"ח שהוא ר"ת מוה"ר יוסף חיים שהרי"ז מתארו 'חתני', אם היה באמת חתנו של רי"ז או בנו של חתנו ר' אלכסנדר סענדר קרא, כי כך כתוב בחידושי מהר"א אוירבאך (פיעטרקוב תרפ"ה) בסדר היחוס למשפחת קרא, נמצא שהיה נכדו ולא חתנו, ע"ש, וכמדומני שדי בזה להראות בעליל שהמכתב הזה מזויף הוא.

דאס איז א גוטע זאך

מיט'ן

זאגן

דאס איז א גוטע זאך

דאס איז א גוטע זאך

על יאמא

טאג

דאס איז א גוטע זאך

א

ב

ג

ד

ה

ו

ז

ח

ט

י

יא

יב

יג

יד

טו

טז

יז

יח

יט

כ

כא

כב

כג

כד

כה

כו

כז

כח

כט

ל

הרב פנחס ווייס

מ"ץ ק"ק מהזיקי הדת מאנשעסטער יצ"ו

מח"ס פיתחי התם

דין הסיגארעטי"ן וטאבא"ק שמערבין בתוכן גליצערי"ן

ראיתי מאמרו של הרה"ג ר"צ אורמנער שליט"א בענין שאלת הכשרות אודות עישון ציגארעטען ששרו הטאבאקו עם דברים האסורים באכילה, וכו' הוא משיג על דברי זקני הגאון בעל המנח"י זצ"ל ועל דברי כמה פוסקים אחרים שמדבריהם יוצא לקולא, ובאשר עברתי על כל דבריו ולא מצאתי בהם שום ראיה ונימוק להחמיר בענין זה, אמרתי אשיחה וירווח לי ויתלבנו הדברים כשמלה ויתברר פסקם של גדולי הדור שלפנינו זצ"ל שלא חששו לזה וכפי שיתבאר.

(א) יש להקדים כמה נקודות. הסוגיא של ריחא מילתא פירושו מאכל של היתר שנכנס בו הריח של מאכל איסור אם מותר באכילה או לא. והסברא להחמיר הוא כעין הסברא של טעם כעיקר שהיתר שמקבל טעם איסור נהפך לאיסור ואסור לאוכלו, וא"כ הוא הדין כשמקבל ריח של איסור יהא אסור לאוכלו. ולהלכה נחלקו בזה רב ולוי וקיי"ל ריחא לאו מילתא, רק לכתחילה מחמירין וכדמבואר כל הפרטים ביור"ד סי' ק"ה, אבל עכ"פ המדובר הוא שאוכל הדבר שיש בו ריח, וא"כ כל הסוגיא של ריחא מילתא אין לו שום שייכות לענינו המדובר בעישון ולא באכילה.

(ב) יש סוגיא אחרת אם מותר להריח מאכל איסור, והגמ' בע"ז ס"ו ע"ב מביא מחלוקת אביי ורבא אם מותר להריח דרך נקב החבית ריח יין נסך, ועיי"ש בתוס' (ד"ה רבא אמר מותר) דאין זה קשור להמחלוקת אם מותר לאכול פת שקיבל ריח של איסור משום שהיכא שמריח דבר האסור הרי הוא נהנה להדיא מן הריח, משא"כ המחלוקת לגבי ריחא מילתא הוא אם מותר לאכול דבר שקיבל ריח מן האיסור, ועל כן אביי דמחמיר שם יכול לסבור כלוי דריחא לאו מילתא עיי"ש בתוס', ולהלכה קיי"ל כרבא דמותר עיין להלן.

והנה לגבי השאלה אם מותר להריח דבר האסור, קיי"ל דמידי דאסור בהנאה אסור להריח אותו כיון שריח נחשב הנאה, וכמבואר בדברי המחבר סי' ק"ה ס"ז בשמים של עכו"ם וערלה וכלאי הכרם אסור להריח בהם, ומידי דאסור באכילה ומותר בהנאה מותר להריח בו כן הוא מעיקר הדין, (אמנם לפעמים מצינו שאסרו להריח דבר שהוא אסור באכילה משום גזירה שמא יבוא לאוכלו, עי' בה"ל סי' רט"ז ס"ב ד"ה המוסק). וגם הסוגיא הזו אין לו שייכות להנידון שלפנינו שמדובר בעישון ולא בריח וכמבואר להדיא בלשון הערוה"ש שנביא להלן, אלא הוא נוגע להשאלה של טאביק שמריחים דרך האף דזהו ריח, ולהלכה בנוגע לטאבאק שמריחים דרך האף (שקורין שנאף-טאבאק) מצינו נידון